

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK (TEZLİ) YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSTANBUL AVRUPA YAKASI BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL
GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Petek JAWDET ABDULLA
Y1113.050009

Danışman

Yrd. Doç.Dr. Yıldız AKSOY

İSTANBUL-ŞUBAT / 2014

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK (TEZLİ) YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSTANBUL AVRUPA YAKASI BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL
GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Petek JAWDET ABDULLA
Y1113.050009

Danışman

Yrd. Doç.Dr. Yıldız AKSOY

İSTANBUL-ŞUBAT/ 2014

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Tez Onay Belgesi

Enstitümüz Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık (Tezli) Yüksek Lisans Programı Y1113.050009 numaralı öğrencisi **Petek Jawdet ABDULLA**'nın "İSTANBUL AVRUPA YAKASI BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 02.07.2013 tarih ve 2013/14 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından **oybirliği / oyçokluğu** ile Yüksek Lisans Tezi olarak **kabul** edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 14.02.2014

1) Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Yıldız AKSOY

2) Jüri Üyesi : Prof. Dr. Murat SOYGENİŞ

3) Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Erdal YILDIZ

(Handwritten signatures in blue ink)

Not: Öğrencinin Tez savunmasında **Başarılı** olması halinde bu form **imzalanacaktır**. Aksi halde geçersizdir.

Yrd.Doç.Dr. Yıldız AKSOY'un danışmanlığında **Petek JAWDET ABDULLAH** tarafından hazırlanan "İSTANBUL AVRUPA YAKASI BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA" başlıklı bu çalışma, 14 Şubat 2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalında Mimarlık (Tezli) Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

(Danışman)

Yrd.Doç.Dr. Yıldız AKSOY

[İ m z a]

Prof.Dr. Murat Deniz SOYGENİŞ

[İ m z a]

Yrd. Doç. Dr. Erdal YILDIZ

ÖNSÖZ

Tezimin hazırlanmasında bana yardımcı olan değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Yıldız AKSOY'a teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmam süresinde benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Murat Deniz SOYGENİŞ'e, Prof. Dr. Ayşe Bilge IŞIK'a, Prof. Dr. Turhan Nejat ARAL'a ve Yrd. Doç. Dr. Erdal YILDIZ'a da teşekkür ederim. Sevgili eşim Sinan MUHİTTİNOĞLU'na ve aileme de çalışma süresinde bana verdikleri destek ve anlayışları için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLolar	iii
ŞEKİLLER	iv
1. GİRİŞ	1
1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI	1
1.2. ARAŞTIRMANIN METOT VE YÖNTEMİ	2
2. BOĞAZIÇI YALILARININ TARİHSEL GELİŞİMİ	2
2.1. 17.YÜZYILDA BOĞAZIÇI YALILARI	4
2.2. 18.YÜZYILDA BOĞAZIÇI YALILARI	6
2.3. 19 VE 20.YÜZYIL BAŞLARINDA BOĞAZIÇI YALILARI	7
2.4. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BOĞAZIÇI YALILARI	9
3. BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL DEĞİŞİKLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİN İNCELENMESİ	10
3.1. SOSYAL VE KÜLTÜREL FAKTÖRLERİN BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL DEĞİŞİKLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	10
3.2. KARAYOLU VE DENİZ ULAŞIMI GELİŞİMİNİN BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL DEĞİŞİKLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	12
3.3. YASAL MEVZUAT VE KANUNLARIN BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL DEĞİŞİKLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	26
4. BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL GELİŞİMİ	28
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	40
6. KAYNAKÇA	45
7. EKLER	49
ÖZET	66
ABSTRACT	67

TABLULAR

Tablo 1. Boğaziçi Avrupa Yakasında Yer Alan İşlev Değişikliği Geçiren Yalılar	43

ŞEKİLLER

Şekil 1. Fuad Paşa Yalısı İle Kazıklı Yol İlişkisi	29
Şekil 2. Sarıyer Kazıklı Yol Görüntüsü	30
Şekil 3. Yeniköy Bölgesinde Kazıklı Yol Üzerinde Görüntü	30
Şekil 4. Burhanettin Efendi Yalısı	32
Şekil 5. Said Halim Paşa Yalısı Konumu	33
Şekil 6. Said Halim Paşa Yalısı Kat Planı.....	33
Şekil 7. Said Halim Paşa Bina Ve Bahçe İlişkisi	34
Şekil 8. Said Halim Paşa Yalısı Yan Bahçe Görüntüsü	34

1. GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Osmanlı İmparatorluğu'ndan önce Hıristiyanlığın ilk ve önemli merkezlerinden biri olan İstanbul, Doğu'ya giden seyyahların uğrak yerlerinden biri olmuştur. Türklerin fethinden sonra ise Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olarak dünyanın önemli kültür ve medeniyet merkezi olarak göze çarpmaktadır (Atalan, 2008: 1, 2).

Boğaziçi, Türklerin İstanbul'u fethettikten sonra milli yönlerini, yaratıcı kudretlerini gösterdikleri bir semttir. Boğaziçi, fetihten sonra, iki sahil boyunca, Kavaklar'dan Marmara'ya kadar, yalı mimarisiyle süslenmiş, yeryüzünde, yalnız kendine benzer başka bir şehir olmuştur. Hatta Boğaziçi iki yakasına kondurulmuş çok güzel köşk ve yalılarıyla yabancıların dahi ayrılmak istemedikleri bir semt olmuştur (Atalan, 2008: 1, 2).

Genelde paşaların ve beylerin yazları ikamet ettikleri büyük yalılar, yapılarıyla ve barındırdıkları insan kadrosuyla şehir ve muhitleriyle münasebeti kesmiş tavırlarıyla imparatorluk minyatürü idiler. Bu yalılara karşılık, Boğaz'da bulunan rical, memur ve tacir yalıları ise birbirleriyle kurdukları diyalogla asıl Boğaziçi hayatını yaşatan yerlerdir.

Boğaz güzelliğinin bütün haşmetiyle seyredilebildiği yalılar, romanlardaki kahramanların manzara karşısında seyre daldıkları mekânlardır. Boğaziçinde su kıyılarında yer alan ve ahşap olanlara yalı İstanbul'un sayfiye semtlerinde, bahçe içlerinde yer alan ve ahşap olanlara köşk, harem selâmlık daireli ve kargir yapıda olanlara konak denilirdi (Atalan, 2008: 1, 2).

Zamanla değişen yaşam biçimi ve buna bağlı olarak değişen istekler nedeniyle Boğaziçi Yalılarının bir kısmı özgün işlevini yitirmiş ve farklı bir işleve hizmet etmeye başlamış bir kısmı ise işlevsiz kalmaya başlayarak yok olma sürecine girmiştir (Atalan, 2008: 1, 2).

Boğaziçi Alanı'nın gelişimindeki temel sorun 1950'lerden sonra başlayan hızlı şehirleşme hareketinin bu alanı da etkilemesi, planlı ve plansız gelişmeler nedeniyle yeşil alanların yapılaşmış alanlara dönüşmesi ve yeşil dokunun bölünerek tahrip edilmesi olmuştur (Makhzoumi & Pungetti, 1999).

Bu tezde, sosyal ve kültürel faktörlerin, Karayolu ve deniz ulaşımı gelişiminin, yasal mevzuat ve kanunların Boğaziçi Avrupa yakasındaki yalıların ve bahçelerin mekansal kullanımı açısından uğradıkları değişiklikler incelenmiştir. Araştırmanın amacını Avrupa yakasındaki yalıların ve bahçelerin tarihsel süreç içerisinde geçirmiş oldukları kullanım değişiklikleri bağli olarak günümüzde mevcut olanlarının ve sahip olduğu işlevlerin tespit edilmesidir.

1.2. ARAŞTIRMANIN METOT VE YÖNTEMİ

Araştırmada tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Konuyla doğrudan ya da dolaylı ilgisi bulunan kitap, dergi, makale, gazete, akademik çalışma niteliğindeki tezler ve benzeri yazılı kaynakların taranmasının yanında, elektronik ortamda kaynak taraması yapılarak, araştırmaya kaynaklık edecek bilgilerin altyapısı oluşturulmuştur. PHOTOSHOP VE AUTOCAD Programları kullanılarak haritalar üzerinde uygulama yapılmıştır. Mevcut yalılar yerinde gözlemlenerek yalıların içine girme izni alınmadığı için belli uzaklıkta yalıların ve yakın çevresini içine alabilecek şekilde fotoğraf çekilmiştir.

2. BOĞAZIÇI YALILARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

İstanbul'un Fethinden Sonra 15.yüzyılda Boğaziçi Yalıları Beşiktaş sur dışında yer alan yoğun yerleşim alanlarından biri olmuştur. Beşiktaş'ın yoğun bir yerleşim olmasının ana sebebi Beşiktaş'ın donanma ile olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır.

Donanmanın Beşiktaş'ta durmasından dolayı denizciler alan içinde iskan etmektedir ve önemli Kaptan Paşa Yalıları alan içinde inşa edilmiştir (Ayverdi, 1982).

Tophane'de yer alan askeri işlev nedeniyle Tophane işçi ve askerlerin ikamet ettiği bir alan haline gelmiştir. Şehre yakın olması ve devletin ileri gelenlerine ait köşkler, yalılar bölgede nüfusun artmasında önemli bir etken olmuştur (Ayverdi,1982).

Tophane ile Fındıklı arasında kalan alanda 16. Yüzyılda bağlar ve bahçeler yer almaktadır (Gülersoy, 1984: 224).

Semt içinde bir zamanlar yer alan önemli yalılar Arap Ahmet Paşa Yalısı ve Valide Kethüdası Hüseyin Efendi'nin yalıdır. Evliya Çelebi ise Melek Ahmet Paşa'ya ait bir yalıdan ve bunun dışında alan içinde yer alan birkaç yalıdan bahsetmektedir (Koçu; 1958: 39-40).

Bu yüzyılda gerçekleşen imar faaliyetleri birçok yerleşimin oluşmasına neden olmuştur. Boğaz'da Baltalimanı, Emirgân, Tarabya, Rumeli Kavağı, Anadolu Kavağı ve Vaniköy yerleşimleri bu semtlerin başında gelmektedirler (Koçu; 1958: 39-40).

Yerleşim alanları nüfus kazanırken Boğaziçi, padişahların ve devletin ileri gelenlerinin de tercih ettiği bir yer haline gelmiştir. Devletin üst kademe görevlilerinin sayfiye alanı haline gelen Boğaziçi'nde yazlık saraylar, yalılar, köşkler yapılmıştır. 17.yüzyıl'ın başında ise batılılaşma çabaları ile birlikte, Avrupa'da bir planlama yaklaşımı olarak benimsenen "güzel kent" kavramının etkisi İstanbul'da görülmeye başlamıştır. Bu süreç içinde Lale Devri yaşanmış ve bahçeler, açık kamusal alanlar, çeşmelerin yapımı yoğunluk kazanmıştır (Kuban, 1996:121).

Kılıç Ali Paşa, Cihangir, Küçük Çavuş, Mehmet Ağa, Molla Çelebi gibi önemli camilerin varlığı Müslüman nüfusun da alan içinde yoğun olmasını sağlamıştır. Fındıklı'ya kadar olan bölgede yalılar bulunmaktadır (Kuban, 1996:121).

2.1. 17.YÜZYILDA BOĞAZIÇI YALILARI

17. yüzyılın ortalarında önemli yalılar yapılmaya başlanmıştır. 17. Yüzyıl'ında İstanbul'una ilişkin bilgiler veren Eremya Çelebi Kömürciyan da Beşiktaş'ta kıyı alanında bu yüzyılda önemli devlet adamlarının kazaskerlik ve müftülük yapmış olan kişilerin yalılarının varlığından bahsetmektedir (Balcı,1980).

Boğaziçi yalıları XVIII. Yüzyılın ortalarına kadar klasik üslupta inşa edilmiştir. Mimarimizin dekoru üzerinde başlayan rokoko üslubu bu devrin sonlarında ve bilhassa II. Mahmut devrinde ampir tarzında yalılar inşasına başlanmıştır. Tanzimat devri ise boğaziçine daha yeni bir mimari anlayış getirmiştir (Hisar, 2006: 19).

17.yüzyılda ilk defa olarak İstanbul'a getirilen yabancı mimarlar yalılarının inşasında ve diğer binalarda yeni bir mimariye önderlik etmişlerdi Bu devirde İstanbul'a gelen meşhur mimarlar İtalyan Fossati, İngiliz Smith, Fransız Gernier, Bourgeois, Alman Bernrarnodı ile Zaranko'dur. Bu yeni mimari anlayış ile birlikte saraylar yalılar Avrupa zevkine göre yapılmaya başlanmıştır (Hisar, 2006: 21).

IV. Murat (1623–1640) dönemi'nde Çırağan Sarayı padişahın kardeşi Kaya Sultan için yaptırılmıştır. Beşiktaş, Ortaköy, Rumeli Hisarı ve Tophane saray köşklere ve yalılarının en fazla bulunduğu yerleşimlerdir. Evliya Çelebi'ye göre Rumeli Hisarı yaklaşık bin altmış haneli bir yerleşimdir. Yerleşim içinde 3 cami, 7 okul, 11 mescit, 200 dükkan ve bir tekke yer almaktadır. Bu yüzyılda alan içinde Valide Turhan Sultan Köşkü inşa edilmiştir. 18. yüzyılın'da iki mahalleden oluşan Rumelihisarı'nda Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından Kalender Köşkü inşa edilmiştir (Aysu,1994: 357).

İstinye, Yeniköy, Tarabya ve Büyükdere yerleşimleri de Boğaz'da yer alan diğer küçük köy yerleşimleridir. Yeniköy'de Türklerden daha çok Rumlar ve az sayıda Ermeniler bulunmaktadır. Kıyıda Avusturya Başkonsolosluğu tarafından kullanılan Sarraf Mıgırdıç Cezayirliyan Yalısı bu dönemde yapılmıştır (Deleon, 2003: 62).

Evliya Çelebi, Anadoluhisarı'nda yaşayan tüm halkın Müslümanlardan oluştuğunu belirtmektedir. Anadolu Hisarı'nın eski bir yerleşim olduğunu söylemek mümkündür. Anadolu Hisarı'nda bu dönemde Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı inşa edilmiştir (Artan,1994:257).

17. yüzyıl'da Çubuklu bahçe ve bostanlardan oluşan bir alandır. Çubuklu'nun ilerisinde yer alan Kanlıca'ya Türkler Kanuni Dönemi'nde (1520-1566) yerleşmeye başlamıştır. Evliya Çelebi 17. yüzyılda bağların, bahçelerin ve 1200 konutun bulunduğu semtin 7 mahalleden oluştuğunu belirtmektedir. Bu yüzyılda Yongazade, İbrahim Çelebi, Emir Paşa, Süleyman Efendi Yalıları kıyıda yer alan önemli yapılardır (Artan,1994:257).

1699 yılında Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı 1740 yılında ise Safvet Paşa Yalısı yapılmıştır. Bu yalı daha sonra karakol olarak kullanılmıştır (Aysu, 1994: 466).

17. yüzyıl'da başlayan kentin Boğaz boyunca gelişme eğilimi, 18.yüzyıl'da alanın kentle bütünleşmesi yönünde ilerleme göstermiştir. Boğaziçi'nde iki yaka arası ve sur içine kayıklarla erişim artış göstermiştir. Bu yüzyılda da Boğaziçi'nde köy yerleşmeleri birbirinden izole alanlar olarak Boğaziçi'nde yer almaktadırlar. Ayrıca, Boğaziçi'nde gelişme gösteren yalılar ve çevresi yani kıyı alanı sosyo-ekonomik yapının yarattığı kentsel karakteriyle vadi içlerinde yer alan yerleşimlerden farklılaşmaktadır (Aysu; 1975).

Beşiktaş Sarayı'nın üzerinde tepelerde köşklerin yoğunlaştığı görülmektedir. Daha önceden I. Ahmet'in Abbas Ağa Camisi'nin olduğu alana yaptırdığı kasır dışında IV. Mehmet'de Beşiktaş sırtlarında kendine bir saray yaptırmıştır (Şahsuvaroğlu,1986:55).

Kazancıoğlu Bahçesi olarak bilinen alan içinde Damat İbrahim Paşa tarafından III. Ahmet'in kızı Fatma Sultan için bir yalı yaptırılmış ve daha sonra bu yalı Çırağan Yalısı kullanılmaya başlanmıştır. 18. yy'ın sonunda da Çırağan Yalısı yeniden inşa ettirilmiştir (Deleon, 2003: 62).

Fındıklı'da 1725 senesinde Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından Emnabad Sahil Sarayı yaptırılmıştır. 18. yy'ın başlarında yaptırılan Emnabad Yalısı'ndan sonra yerleşim önem kazanmıştır.

Emnabad Sarayı 19. yüzyılda yeni eklerle Çifte Sultan Sarayları olarak anılmaya başlanmıştır (Deleon, 2000: 65).

Günümüzde ise çifte sultan sarayları Mimar Sinan Üniversitesi olarak kullanılmaktadır.

I. Mahmut Dönemi'nde (1730–1754) Kandilli'de yer alan bir bahçe parsellenmiş ve iskana açılmıştır. Alan içinde yapılan yalılar, cami, çeşme, hamam, iskele gibi yapılarla Kandilli yeni bir yerleşim alanı olarak bu dönemde oluşmuştur (İnciciyan, 1956:105).

2.2. 18.YÜZYILDA BOĞAZIÇI YALILARI

III. Mustafa Dönemi'nde (1757–1774) önem kazanan yerleşmelerden biri de Beykoz'da Paşabahçe'dir. Alan içinde yapılan medrese, cami ve hamamdan sonra müslümanların da rağbet ettiği bir yerleşim haline gelen Paşabahçe'de bağlar, bahçeler ve yalılar inşa edilmiştir. Bu dönemde Beylerbeyi'nde 1. Mahmud Dönemi'nde 1734 senesinde Şevkabat Kasırları yapılmıştır (Kuban, 2004).

18. yüzyılın sonunda Boğaziçi'nde konut işlevi dışında bütün kente hizmet eden okullar, kışlalar ve tersaneler yabancı bir mimari yaklaşımla alan içinde inşa edilmeye başlamıştır (Kuban, 2004).

18. ve 19. yüzyıl'da Boğaziçi'nde yaşanan mekansal değişimler ve alanın kazanmış olduğu önem sonucu yapılan sahil saraylarından birçoğu günümüze kadar bazı değişimlerle ya da yerlerine daha farklı üsluplarla yenileri yapılarak gelmiştir. Bu saraylardan bazıları Salıpazarı'nda Emnabad, Çırağan Kuruçeşme arasında Beyhan Sultan, Esmâ Sultan ve Hatice Sultan Yalıları, Bebek'te, Hümayunabad, Beylerbeyi'nde Ferahabad Sahilsarayları'dır (Kuban, 2004).

2.3. 19. VE 20.Yüzyıl BAŞLARINDA BOĞAZIÇI YALILARI

19. yüzyıl boyunca seçmeci üslupta ve büyük boyutlardaki sarayları, köşkleri, yalıları ve camileri ile, sayfiye alanı niteliğinin yanında, mimari karakteri değişen ve prestij kazanan Boğaziçi'nde köyler kara yollarının da gelişimi ile, hem sınırlarını genişletmişler hem de izole yerleşmeler olmaktan çıkıp, kentle bütünleşerek, büyük ölçüde yıl boyunca yaşanan yerler haline gelmişlerdir (Tekeli, 1999 , Salman, 2004).

19. yy ve 20. Yüzyıl başlarında batılı mimari anlayışla tasarlanan cami saray vb. anıtsal yapılar Boğaziçi'nin görünümünde önemli değişimlere neden olmuşlardır. Tophane bu yüzyılda önceden de olduğu üzere devletin ileri gelenlerinin yalılarının yer aldığı bir alan olarak gelişmiştir (Eldem, 1979:15).

19. yüzyılda yalıların gelişmeye başladığı Baltalimanı en fazla bu yüzyılda rağbet görmüştür. Günümüzde Kemik Hastanesi olarak kullanılan yalı 19. yüzyıl'da yapılmıştır. Boğaziçi'nde bu yüzyılda Emirgân semti üst gelir grubunun iskan ettiği, devlet ileri gelenlerinin yerleştiği bir alandır. 18. yüzyıl'da I. Abdülhamit zamanında oluşan yerleşim III. Selim Devri'nde daha fazla gelişme göstermiştir. Kıyı alanında Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın köşkleri yer almaktadır ve Emirgân Camisi'nin yanında da Şerif Abdullah Paşa'ya ait Şerifler Yalısı olarak bilinen yalı yer almaktadır (İstanbul Ansiklopedisi, 1994, Sayı:4: 410).

Şerifler yalısı on yedinci asrın ilk yarısında Yusuf Paşa kasrının divanhanesi yani misafirhanesi olan sahilhane Hazine-i Hümayun başkatibi Feyzizade Mehmed bey tarafından müstakil bir yalıya dönüştürülmüştür. Daha sonraki senelerde Ağa Hüseyin Paşaya geçmiştir. 19.yüzyıl başlarında Mekke Şerifi Abdüllah Paşa Şerifler yalısını Ağa Hüseyin Paşanın varislerinden satın almıştır (Şimşek, 2010: 45).

Şerifler yalısı Avrupa yakası boğaziçinin en eski yalılarından biri olup Şerifler yalısından günümüze sadece selamlık kısmı kalmıştır. Yalının harem binası 1946 yılında sahil yolunun yapılması nedeniyle yıktırılmıştır.

1967 yılında hazineye geçen yalı 1971 yılında da Kültür Bakanlığın'a devr edilmiştir (Şimşek, 2010: 46).

19. yüzyıl'da Kandilli, saray mensuplarına yakın olan Fransız ve İngilizler'in tercih ettiği bir alan olmuş ve yabancı ailelere ait bazıları günümüze de ulaşan yalılar bu dönem içinde inşa edilmişlerdir (İstanbul Ansiklopedisi, 1994: 410).

Kont Ostorog Yalısı, Kıbrıslı Yalısı, Abud Efendi Yalısı, 1876'da II.Abdülhamid'in kardeşi Cemile Sultan'a geçen ve Cemile Sultan Sahilsarayı diye bilinen, bazı bölümlerinin yanmasının ardından yeniden yapılan sahil sarayı; 1916'da yanan Clifton Yalısı, 1916 senesinde Kandilli Kız Lisesi binası olarak kullanılmaya başlanan ve 1986' da yanan daha sonra yeniden inşa edilen Adile Sultan Sarayı Kandilli'de yer alan 19. yüzyılın önemli yapılarıdır (İstanbul Ansiklopedisi, 1994: 410).

Azınlıkların varlığından dolayı kiliseler ve diğer dini yapıların yoğunluk kazandığı Kuzguncuk'ta bulunan en önemli yalı 19.yüzyıl'da yapılan Fethi Paşa Yalısı'dır (Akın,1994:145-146).

Yeniköy'de 19. Yüzyılda Sait Halim Paşa Yalısı ve Nafia Nazırı Aleksandros Kareotodori Paşa Yalısı yapılmıştır. Abdülaziz Dönemi'nde padişah Yeniköy'de ayrıca Kalender Kasrı'ni yaptırmıştır (Akın,1994:146).

Said Halim Paşa yalısının ilk sahipleri Düzoğlu ailesiydi. Düzoğlu ailesinden Aristarhis ailesine geçen yalı yıktırılarak 1863 yılında aynı aile tarafından yeniden inşa ettirildi (Şimşek, 2010: 81).

1876 yılında Mehmed Abdülhalim paşaya geçen yalı 1890'da paşanın vefatıyla dokuz çocuğuna kaldığı zaman yalı harabeye dönüşmüş durumdaydı. Harabeye dönen Yalı Said Halim Paşa ve kardeşi Abbas Halim paşa tarafından yeniden yaptırılmıştı. 1894'te Said Halim Paşa kardeşlerinin hisselerini satın alarak yalının tek sahibi olmuştu. Said Halim Paşa yalısının harem bölümü kuzeyde, selamlık bölümü güneyde yer almaktaydı. Yalının mimarı Petraki Adamanti'dir (Şimşek, 2010: 81).

Said Halim Paşanın vefatıyla iki oğlu Halim ve Ömer kısa bir süre bu yalıda oturdular daha sonra araplara yazlık olarak kiraya verilen yalıda kral Faysal uzun süre kiracı olarak kaldı bir ara Hilton Oteline ait sadece yabancıların girebildiği bir kumarhane olarak da kullanıldı. Turizm Bakanlığının yalayı satın almasıyla 1980-1984 yılları arasında tadilatı yaptırılmış ve yalının tadilatı sırasında çıkan yangınla bir darbe daha almıştır.1995'teki yangında harabeye dönen yalı 1998'de tamamen yenilenmiştir (Şimşek, 2010: 82).

20. yüzyılda ise Afif Paşa Yalısı yapılmıştır. 19. yüzyıl'ın sonlarına doğru Arnavutköy'de Çorlulu Ali Paşa Yalısı ve arkasında büyük koruluğu bulunmaktadır (Akın,1994:146).

2.4. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BOĞAZIÇI YALILARI

1. Dünya Savaşı ve sonrasında Kurtuluş Savaşı Boğaziçi'nin eski canlı ve hareketli yapısının yok olmasına neden olmuştur. Terk edilen saraylar, yalılar, çürümeye bırakılmış ve Boğaziçi'nin mekansal dokusunun sürekliliği zedelenmeye başlamıştır. Sarayların bazıları boş olduklarından dolayı depo alanı olarak kullanılmaya başlamıştır. 1923-1950 yılları arasında Bogaziçi durgun bir dönem geçirmiştir. Savaşta nüfus kaybettiği için konut alanları gelişmemiş, ekonomiyi canlandırmak için devlet eliyle sanayi tesisleri yapılmıştır. Boğaziçi bu dönemde sanayi fonksiyonunun yer aldığı alan olmuştur. 1950'lere Kadar Boğaziçi kentsel bir yapı niteliğinden yoksundur (Kozaman, 2007).

Fakat sanayi işleviyle beraber Boğaziçi'ni kırsal yaşamın sürdüğü bir alan olarak nitelendirmek de mümkün değildir. Eski biçimini muhafaza eden konut yapıları ve yalılarının varlığı alan içinde baskın olarak yer alan kullanım biçimleridir. Bunun dışında rekreatif amaçlı kullanımların varlığından söz etmek mümkündür. Ayrıca alanda kültür amaçlı yapılar ve bütün metropolle hizmet edecek üniversite vb. kamusal kullanımlar azalan konut kullanımının yerine geliştirilmeye çalışılmıştır (Kozaman, 2007).

3. BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL DEĞİŞİKLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİN İNCELENMESİ

Fiziksel çevre; bireylerin biçimlendirdiği nitel, nicel, sosyal, fiziksel birçok faktörün dikkate alındığı bir çevredir. Mekanın ne sıklıkta kullanıldığı ne işlev gördüğü, mekanda ne kadar zaman harcadığı gibi parametreler ise fiziksel çevrenin tasarımını etkilemektedir.

İnsanoğlunun doğal, toplumsal, sosyal, ekonomik ve teknolojik etmenlerle oluşturdukları mekan, o toplumun yaşayış biçimini de anlatmaktadır. Eski uygarlıklara ev sahipliği yapmış birçok kent, bu medeniyetlerden kalan tarihsel dokunun izlerini taşımaktadır. Zaman içinde gelişen bu tarihsel yapı, kente özgün bir kimlik vermesi ve kültürel birikimi yansıtmasından dolayı silueti de etkileyen önemli bir faktördür. İstanbul'da kıyı mekanında yer alan yalılar, tepelerde konumlanan köşkler, tarihsel süreçte, sosyo-ekonomik yapının doğurduğu konut tipleridir. Bu yapılar bir dönemin ve topluluğun yaşayış biçimini anlatmaktadır.

3.1. SOSYAL VE KÜLTÜREL FAKTÖRLERİN BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL DEĞİŞİKLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Boğaziçi'nde mekansal değişiklikler ekonomik ve toplumsal değişimlerin etkisinde kalmıştır. Boğaziçi'nin kentten uzak olduğu dönem içinde genel yerleşim yapısına bakıldığında vadilerde balıkçılık ve tarımla geçinen toplulukların oluşturdukları küçük yerleşimler kıyılarda üst gelir grubunun yalıları yer almaktadır. Boğaziçi'ndeki kozmopolit yapı demografik yapıdaki etnik çeşitlilik mekanın farklı şekillerde kullanımına neden olmuştur. Fakat günümüzde mekansal, ekonomik ve toplumsal olgular arasında yaşanan karşılıklı etkileşim Boğaziçi'ndeki sosyal ve kültürel yapıyı da değiştirmiştir. Boğaziçi uzun bir süre kentten kopuk balıkçılık, tarım ve kayıkçılıkla geçinen toplulukların oluşturduğu küçük köy yerleşimlerinin var olduğu bir alan niteliğini korumuştur (Kuban, 1998: 178).

Bu köyleri oluşturan nüfusun Türkler dışında kalan kısmını Yahudi, Ermeni ve Rumlar oluşturmaktadır. Boğaz'da kent dışında gelişme gösteren küçük yerleşmeler içinde 16. ve 17. Yüzyılda kozmopolit bir yapı mevcuttur. Sosyo-kültürel yapıda 17. yüzyılda gelişme gösteren çeşitlilik alan içinde uzun yıllar devam etmiştir. Boğaziçi'nin 18. yüzyıl'da sayfiye alanı olarak gelişimi ile birlikte köy yerleşimleri dışında, kıyılarda yazlık saraylar ve yalılar gelişmiş, kıyının gerisinde yer alan yeşil tepelerde de köşkler inşa edilmiştir (Kuban, 1998: 178).

Boğaziçi'nde mekanın sosyo-kültürel ve fiziksel yapısının Osmanlı Dönemi'nde verilen fonksiyonlara göre şekillendiği görülmektedir. Alan içinde hiyerarşik bir düzenin varlığından da söz etmek mümkündür. Boğaziçi'nde yerleşimlerin yayılma göstermesinden önce sur içine daha yakın olan Tophane, Beşiktaş yerleşimleri hem askeri açıdan önemli hem de askerlerin barındığı alanlar olmuştur. Saraya daha yakın mekanlar içinde devletin ileri gelenlerinin, üst gelir gruplarının köşkları, yalıları daha fazla gelişme göstermiştir ve bu alanların imarına devlet de daha fazla önem vermiştir (Kuban, 1998: 178).

Tophane- Fındıklı Bölgesi: Fındıklı, Tophane'nin devamıdır (Ek- 1).

Osmanlı döneminde de şehir merkezine yakınlığından dolayı padişahların ve devlet büyüklerinin çok rağbet ettiği bir yer olmuştur. Bundan dolayı burada cami, mektep, çeşme ve hamam gibi birçok sosyal tesis kurulmuştur. Mahmut Çavuş adında birinin namazgâhtan tahvil ettirdiği Çivici Limanı Mescidi, derya Beylerinden Süheylî Bey tarafından yaptırılan Salıpazarı Camisi, yine Derya Beylerinden Arap Ahmed Paşa'nın zevcesi Perizat tarafından evinin bahçesine bina ettirilen Hatuniye Mescidi, çeşme ve tekke ile Anadolu kazaskerlerinden Mehmet Vusulî Efendi'nin ünlü Fındıklı Camisi bunların belli başlılarıdır. Semtte bilinen en eski yapı Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Ayas Paşa'nın konağıdır (Gülersoy, 1984: 309).

1565'te Anadolu Kazaskeri Mehmed Vusulî Efendi tarafından okulu ve hamamıyla birlikte bir cami yaptırılmış, zamanla geçirdiği yangınlar nedeniyle harap olan bu cami kendisine bağlı bulunan vakıfların geliri sayesinde

başlangıçtaki stiline uygun olarak tamir görmüştür. Fakat hamam 1958'de yol yapımı nedeniyle yok edilmiştir. Sadrazam Koca Yusuf Pasa'nın bu caminin önüne yaptırdığı çeşme ise 1958'de yol genişletilmesi sırasında Kabataş set üstüne monte edilmiştir. Bunların dışında Fındıklı'da Bursa Kadısı Abdullah Efendi tarafından inşa ettirilen Pişmaniye Camisi, İstanbul Kadısı Kutub İbrâhim Efendi'nin yaptırdığı Kadı Mescidi, Seyyid Yahya Efendi tarafından yaptırılan Emir İmam Mescidi ile Şeyhülislam Feyzullah Efendi yalısı bulunmaktaydı (Ayverdi, 2002: 38).

Fındıklı yalılarının en şöhretlisi Valide Kethüdası Hüseyin Efendi'nin yalısıdır. IV. Mehmet sık sık bu yalıya gelmiş ve yalının denize bakan pencerelerinden balık tutmuştur. Hanedan nezdinde daima önemli bir yeri olan Fındıklı II. Mahmut döneminde Damat İbrahim Paşa tarafından Emnâbâd Yalısı'nın inşasından sonra daha da önem kazanmıştır (İslâm Ansiklopedisi, 1991 : 252).

II. Mahmut'un kız kardeşleri Adile Sultan ile Cemile Sultan'ın yalıları da burada bulunuyordu. Çırağan yangınından sonra Cemile Sultan Yalısı Meclis-i Mebusan toplantılarına tahsis edilmiştir (İslâm Ansiklopedisi,1991: 252).

3.2. KARAYOLU VE DENİZ ULAŞIMI GELİŞİMİNİN BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL DEĞİŞİKLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1970'li yıllarda başlayıp günümüze kadar devam eden karayolu ulaşımındaki gelişmelerden dolayı, özel araç kullanımında artış olmuş bu nedenle trafik sorunu oluşmuştur. Trafik sorununa çözüm bulabilmek için kıyılarda dolgular yapılarak kazıklı yollar geçirilmiştir. 1970'lerle beraber bulvarların, geniş otoyolların gelişimi vb. iyileştirmeler sonucu karayolu ulaşımı en çok kullanılan sistem olmuş, ancak ulaşımda yaşanan gelişmelerle, özel araç sayısında yaşanan artışlar sonucu başlayan trafik sorunu kıyıda dolgu üzerinden geçen kazıklı sahil yolları, iç kesimlerde otoyollar, artık işlevini yerine getiremez hale gelmiştir.

Boğaziçi'nde de sahil boyunca yalıların önünden geçen kazıklı yollar, vadileri bölerek iç kesimlere ulaşan akslar, tepelerde yeni konutların gelişimine sebep olan en önemli etkenler olmuştur. Boğaziçi'nde karayollarının gelişimi ile birlikte kentleşmenin yaşanmasından önce Boğaziçi'nin sayfiye alanı olarak gelişmesinde en önemli etken deniz yolu taşımacılığıdır (İstanbul Ansiklopedisi, 1994: 58).

Günümüzde metropoliten alanın ilçeleri olarak yer alan Beykoz Sarıyer gibi Boğaziçi yerleşimleri 19. yüzyılın ortalarına kadar kentten uzak sürgün yerleridir. Bu dönemde, silüette yer alan yapılar; iskele, cami manastır ve balıkçı barınaklarından ibarettir. Bunlar dışında yazlık saraylar yalılar ve kıyı alanının gerisinde köşkler yer almaktadır (Aysu,1994: 466).

Sarıyer Bölgesi: Boğaziçi'nin Rumeli sahilinde Büyükdere ile Yenimahalle arasında bulunmaktadır. XVII. yüzyılda Sarıyer 1000 kadar bağ, bahçe ve hanesi bulunan bir semtti. Burada iki mahallede Müslümanlar yedi mahallede ise Hristiyanlar yaşamaktaydı. Cami, mescit ve hamamı bulunan semtin Anadolu'dan gelen halkı bahçivanlıkla; Rum halkı da balıkçılık, meyhanecilik ve gemicilikle uğraşmaktaydı. XVIII. yüzyıldan itibaren semt Karadeniz'den gelebilecek saldırılara karşı bir savunma mevzii olarak düşünülmüş ve I.Abdülhamit buraya Delice Tabya denen bir tabya yaptırmıştır. XIX. ve XX. yüzyılın başında sayfiye eğlence yeri olma özelliğini sürdüren semtin mesirelerinde sahneler kurulmuş ve dönemin ünlü ortaoyuncuları burada temsiller vermiştir (Aysu,1994: 466).

Boğaziçi'nde yer alan yalıların her birinin kendine ait kayıkhaneleri mevcuttur. Pazar kayıkları, vapurların faaliyete başlamasından sonra da 1913 senesine kadar taşımacılığa devam etmiştir (Çal, 1991: 391).

Kuleli Askeri Lisesi'nin önünde olduğu gibi deniz doldurularak kıyı yapılarının denizle ilişkisi kesilmiştir. Kandilli'de de yalıların bahçeleri yok edilmiş ve yol güzergahı buradan geçirilmiştir. Beylerbeyi'nde bir tünelle sahil yoluna bağlanılmıştır. Anadolu Hisarı'nda duvarların bazıları yol yapımı kapsamında yıkılmıştır (Cumhuriyet Devrinde İstanbul, 1949).

1971 yılında, Boğaziçi'nin 1/5000 ölçekli nazım plan çalışmaları yapılırken Boğaziçi köyleri ile birlikte Yalılar ve Sahil Şeridinin Planlanması

da ele alınmıştır. Planda silüeti etkileyen önemli bir karar alınmış, yalılar arasında bulunan boş araziler üzerinde sahil şeridinde devamlılığın sağlanması amacıyla boşlukların 9.50 m. yüksekliğini geçmeyecek şekilde yapılanmasına izin verilmiştir (Cumhuriyet Devrinde İstanbul, 1949).

1984-89 yılları arasında belediye başkanlığı yapan Bedrettin Dalan Dönemi'nde Boğaziçi'nde dolgular yapılarak kazıklı yollar geçirilmeye devam edilmiştir (Çeçener, 1994: 274).

Yapılan kazıklı yollar, Boğaziçi yerleşimine kimlik veren en önemli yapı tiplerinden biri olan yalıların denizle olan bağlantısını keserek özgünlüklerini kaybetmelerine neden olmuştur. Kefeliköy, Büyükdere ve Arnavutköy sahillerinde yapılan kazıklı yollar yüzünden denizle ilişkisi kopan yalılar bulunmaktadır (Aysu, 1989: 40).

Kefeliköy Bölgesi: Kireçburnu'ndan sonra gelen ve Büyükdere körfezine dökülen derenin ağzında bulunan, daha ziyade balıkçıların oturduğu bir köydür. Burada Kaptanıderya Kılıç Hasan Paşa'nın yaptırdığı bir mescit vardır. Avrupa sefirlerinin yazlık yalılarının bulunduğu bir yer olan Büyükdere'de biri XVI. asırda Mahmut Efendi tarafından, diğeri II. Mustafa döneminde Kara Kethüdâ Mehmet Ağa tarafından yaptırılmış iki cami vardır. Kara Kahya Bahçesi ise buranın sayılı mesirelerinden biri olmuştur (Eyice, 2006: 107).

Arnavutköy Bölgesi: Arnavutköy, 1950'lerden bu yana, doğa-yapı dengesini giderek yapılanma yönünde yitiren Boğaziçi'nde, geleneksel strüktürünü bir ölçüde olsun koruyabilmiş sayılı yerleşme odaklarından biridir (Eyice, 1976: 26).

Arnavutköy 14 .ve15. yüzyıllarda Türklerin Bizans üzerine yaptıkları akınlar sırasında Boğaz'da güvenlik kalmadığı için, büyük ölçüde terkedilerek bakımsız kalmış, harap olmuştur (Eyice, 1976: 27).

İstanbul'un fethinden sonra Arnavutköy yeniden iskân edilmiştir, Padişahın korunmasıyla görevli Arnavut asıllı yeniçerilerin çadırlarını bu koyda kurmaları nedeniyle, yöreye 'Arnavutköy' denildiği ileri sürülmektedir. Fakat bir yerleşme merkezi olarak köy, Osmanlı egemenliği boyunca daha

çok Rum ve Yahudilerin rağbet ettiği bir yer olmuştur. Arnavutköyün 15.ve 16. yüzyıllardaki gelişmesi konusunda kaynaklar yeterli değildir.

17. yüzyılda Arnavutköy, bin kadar bağlı, bahçeli, bakımlı evleri olan bir yerleşmedir (Nayır, 1978: 38).

17.Yüzyılda Arnavutköy'de Arhangelos Mikhael kilisesi yeniden yapılmıştır. Köyde, bir hamam, dükkanlar ve İbrahim Efendi tarafından çeşmeler yaptırılmıştır. Akıntıburnu ile Bebek arasında, sahibi öldürüldükten sonra miriye kalan Hasan Halife yalısı ve bağı yer almaktaydı. Köyün içinden geçilerek ulaşılan güzel sulu Aya İlyas ayazması çevresinde bahçe, bostan ve bağlar bulunmaktaydı (Nayır, 1978: 39).

Arnavutköy bölgesinin vaziyet planı Ek- 2'de verilmiştir.

Kuruçeşme Bölgesi: Eskiden boğaz sahiline kadar uzanan sazlıklardan dolayı Kalamos olarak isimlendirilen Kuruçeşme, bu gün Kuruçeşme adını Ortaköy'ün ilerisinde, Tezkireci Osman Efendi'nin yaptırdığı caminin yanındaki susuz çeşmeden almıştır. Bu çeşmenin Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın kız kardeşi tarafından, yeniden yaptırılması ve suyunun getirilmesinden sonra da semt için aynı ismin kullanılması devam etmiştir. Havasının ve suyunun güzelliği ile ön salan Kuruçeşme'de pek çok yalı ve köşk inşa ettirilmiştir. Bunların en meşhurlarından birisi Tırnakçı Yalısı'dır (Kömürciyan, 1637,1695: 271).

Tırnakçı Hasan Paşa tarafından yaptırılan yalıda IV.Mehmet döneminde Köprülü Fazıl Ahmet Paşa oturmuştur. III.Selim zamanında ise yalı Kaptanı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın eşi Esmâ Sultan'a verilmiştir. 1726'da Damat İbrahim Paşa'nın isteğiyle yalının arkasındaki yüksek tepenin üzerine Kasrı Süreyya inşa ettirilmiştir. Tırnakçı Yalısı'nın alt tarafında bulunan Hüsrev Paşa'nın kethüdası Emin Efendi'nin yalısı ise 1791'de Abdülmecit tarafından satın alınmış ve padişah tarafından burada kız kardeşi Âdile Sultan için bir sahil saray yaptırılmıştır. Âdile Sultan, eşi Kaptanıderya Mehmet Ali Paşa'nın ölümünden sonra burayı terk etmiş ve buraya Saniha Sultan geçmiştir (Tasçioğlu, Özgen, 1993: 131).

17. yüzyılda Kuruçeşme kıyıları ayan ve eşraf yalılarıyla doluydu. Çorlulu Ali Paşa bugün Arnavutköy ilkokulu'nun bulunduğu alanda bir sahil sarayı yaptırmıştı.18. yüzyıl sonunda Çorlulu Ali Paşa Yalısı el değiştirmiştir. Kaynaklar göre Çorlulu Ali paşa Yalısı "Sultan Hanımın Çorlulu Yalısı" olarak da bilinmektedir (Nayır, 1978: 40).

Araştırılan kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Çorlulu Ali Paşa yalısına ait altı göz kayıkthane, ayrıca altı tane dükkânın kıyıda yer aldığı söylenmektedir (Nayır, 1978, 40).

Bugün Arnavutköy İlkokulu ile Akıntıburnu arasındaki kıyı şeridinde bulunan yapı parsellerinin sayısının fazla olduğuna bakılarak, 18.yüzyılın ikinci yarısında aynı yerde bulunan yalıların çok daha aralıklı bir düzende sıralandıkları sonucuna varılabilir (Nayır, 1978: 40).

19. yüzyılın sonlarına doğru Sadrazam İzzet Mehmet Paşa (1794-1799) Akıntıburnu kıyısında kendisine yalı, set üstüne de padişah için bir köşk yaptırılmıştır (Koçu, 1958: 28).

Türklerin Arnavutköy'e yoğunlukla taşınmaları 19. yüzyılda olmuştur. 1832'de Akıntıburnu'nda cami ve karakol yapılması bu gelişmenin bir belirtisi olarak kabul edilebilir. Evlerin ahşap olması ve rüzgârın kolayca yaygınlaştırması nedeniyle köy, 19. yüzyılın ikinci yarısında da iki kez yangın geçirmiş 1883 yangınında sekiz ev 1887'de 264 ev yok olmuştur. İkinci yangından sonra köydeki Yahudilerin büyük bir kısmı ayrılmışlar, onlardan boşalan yerlere Türkler yerleşmiştir Arnavutköy son büyük kaybına 109 evin yok olduğu 1908 yangınıyla uğramıştır. Köyün merkezindeki sokak ve yapı düzeni büyük ölçüde bu yangından hemen sonraki döneme aittir ve İstanbul'un Aksaray ve Gedikpaşa gibi yangın görmüş alanlarında görülen aksiyel özelliğe sahiptir. Yeni yerleşme planında topoğrafyanın verilerine aldirmeden, birbirini dik kesen, düzenli sokaklar ve dörtgen planlı, yapı adalarıyla, kendi başına heyecan verici olmaktan uzak bir kalıplaşmaya gidilmiştir. Kot farklarının fazla olması nedeniyle eğime dik ve paralel sokakların birbirleriyle bağlantıları yer yer merdivenli sokaklar biçiminde çözümlenmiştir.

Çıkmaz olan bazı sokakların açılmasıyla doku değişikliğinin büyük boyutlara vardırıldığı anlaşılmaktadır. Böylece Sekbanlar ve Mumhane sokakları dışında yangın öncesindeki yollar çok azalmıştır (Nayır, 1978: 32).

Tarım ürünlerinin pazarlanması, köyün ekonomik yaşamı yönünden önemli olduğundan, yeni düzenlemede iskeleyi köyün arkasındaki yerleşme ve bostanlara bağlayan Beyazgül Caddesi kesin bir belirginliğe kavuşturulmuştur. Ana cadde niteliğinde olan bu sokağın eğime paralel olan bağlantılarından Eğlence Sokağına ayrıcalık tanınmış, Beyazgül Caddesiyle kesiştiği kavşağın köşeleri yuvarlatılarak geçişte akıcılık sağlanmıştır. Sokak dokusunun genel olarak sağlamadığı perspektif oyunları ve çarpıcı karşılaşmalar, yapıların mimari biçimleriyle giderilmiş gibidir. Klasik, Barok Rokoko gibi tarihsel üslûplarla, İslâm, Hint ve Japon mimarlıklarından alınan öğelerin karışımından oluşan mimari karakter kapı, pencere, cumba, balkon alınlık, saçak gibi birimlerin tek tek tasarımı ve bir araya gelişlerindeki değişkenlikle şaşırtıcıdır (Nayır, 1978:35).

Geniş bahçeler içinde yer alan bağımsız köşk türünün az sayıdaki örnekleri daha çok yamaç ve tepelerde bulunmaktadır. Yangın sonrası hızlı yenilenme sırasında kıyıya yakın kesimlerde ikili, üçlü, dörtlü ya da beşli kümelerden oluşan sıra evler de yapılmıştır. Bunlardan en büyüğü, Bakkal Sokağın iki yanında karşılıklı sıralanan ve mahalleli arasında on evler olarak anılan beşerli dizilerdir (Nayır, 1978:37).

Tek yapıların tasarımındaki düşgücü zenginliği de, sokağın sınırlayıcı öğeleriyle canlandırılan bir mekan olarak algılanmasında etkili olmaktadır. Manzarası, Beşiktaş ve Taksim gibi merkezlere yakınlığı, ulaşım kolaylığı dolayısıyla çekici olan bu Boğaz köyünde değişmelerin ilk aşaması Kuruçeşme Caddesinin Sarrafburnu'yla Mumhane Sokağı arasındaki kesimi üzerinde bulunan ve konumları ile görüş olanakları dolayısıyla yüksek gelir gruplarına sunulan lüks apartmanların yapımıyla tamamlanmıştır (İnciciyan, 2002: 109).

Sokak aralarında, deniz görmeyen katların sağlayacağı müteahhit kârları az olduğu için, ahşap evlerin yoğun olduğu merkez uzun süre yenilenmeden uzak kalabilmiştir. 1960'lara dek kıyıda ulaşım olanaklarına bağlı olarak vadi içinde ve sırtlarda çok gerilere gidemeyen yerleşme sınırları kırdan kente göç, arazi değerleri ve konut gereksiniminin artması sonucu genişlemiş, vadi ve sırtlardaki boş alanlar doldurulmuştur, Köyün geleneksel yapılarını koruyabilmesinde sosyo-ekonomik yapının da etkisi vardır. 1960'ların ilk yıllarına kadar Rum halkın çoğu kendi evlerinde otururken Kıbrıs olaylarından sonra çıkarılan yasa gereğince T.C. uyruklu olmayanlar evlerini bırakarak Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmışlardır (İnciciyan, 2002: 109).

Ahşap ve ucuz olmaları dolayısıyla evlerin çoğu genel olarak az gelirli kesimin ilgisini çekmiş, kiralanmış ya da düşük değerlerle el değiştirmiştir. Her katında başka bir ailenin barındığı kira konutlarına dönüştürülen tek aile evleri, yeni kullanımlarının gerektirdiği mutfak, wc donatılarını gelişi güzel çözümlerle ağılamak zorunda bırakılmışlardır. Ayrıca konutların sağladığı gelir, sağlıklı bir düzenleme uyarlamayı yeterli kılacak düzeye erişmediğinden, yapılar kısa süreli yapılmış olan onarımları dışında bir bakım görmemişlerdir (İnciciyan,2002: 109).

Kabataş Bölgesi: Kabataş, Fındıklı ile Dolmabahçe arasındaki mahallelerden oluşmuştur. Osmanlı devrindeki ilk büyük ve geniş yerleşimi Çizmeciler Tekkesi olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in çizmecibaşısı Mahmut Bedreddin Ağa tarafından 1499'da kurulan ve Halvetî tarikatına mensup olan bu tekke şehrin her tarafından gelen ziyaretçilerin toplandığı bir yer hâlini almıştır. Eskiden Fındıklı'ya bağ bağılık bahçelik bir alan olan Kabataş'ta Seyhülislâm Esad Efendi 1623'te üç cepheli mermer bir çeşme Elmas Mehmet Paşa mensuplarından bir kadın 1705'de bir mescit (Bağ- Odaları Mescidi), Avni Ömer Efendi bir cami ve Hekimoglu Ali Pasa da 1732'de büyük bir çeşme yaptırmıştır. Özellikle XVII. yüzyıldan sonra Kabataş'ta bir dizi ev ve konak yapılmış, yamaçları bahçe içindeki köşkler ve malikâneler kaplamıştır (Sehsuvaroglu,1986: 57).

Kazasker Ebusuud Efendi'nin konağı da dönemin tarihe geçmiş yapılarındandır. Dönemin Fransız sefiri Marguis'de Nointel bu konağı sık sık ziyaret etmiştir. Burada Esmâ Sultan için de bir ahşap saray yaptırılmış ve bu saray II.Abdülhamit tarafından mektebe çevrilerek payitahttaki Arap aşiret reislerinin çocuklarına ayrılmıştır. Müsir Namık Paşa'nın sarayı da Kabataş'ın göz alıcı binaları arasında yer almıştır (İslâm Ansiklopedisi, 1991: 252).

Beşiktaş ve Ortaköy Bölgesi: Beşiktaş'ın sur dışında yoğun yerleşim alanlarından biri olmasının sebebi Beşiktaş'ın donanma ile olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Donanma'nın Beşiktaş'ta durmasından dolayı denizciler alan içinde iskan etmektedir ve önemli Kaptan Paşa Yalıları alan içinde inşa edilmiştir (Artan, 1994; Kozaman, 2007).

I.Ahmet, IV.Mehmet ve I.Mahmut'da Beşiktaş sahillerinde köşk ve kasırlar yaptırmışlardır. Beşiktaş'taki ilk Çırağan Sarayı önceden Kazancıoğlu Bahçesi iken sonra hasbahçeler arasına girmiş ve IV.Murat tarafından kızkardeşi Kaya Sultan'a hediye edilmiştir. Daha sonra bu yalı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından hanımı Fatma Sultan için yaptırılmıştır. III.Selim tarafından yeniden yaptırılan bu yalı II.Mahmut tarafından yenilenmiştir. Çırağan Kasrı da Abdülmecit tarafından Dolmabahçe Sarayı'nın inşasından sonra, yeniden inşa ettirmek maksadıyla yıktırılmıştır. Çırağan Sarayı'nı yeniden yaptıran Abdülaziz Dolmabahçe Sarayı'nda oturmayı tercih etmiştir. V.Murat'da ölümüne kadar Çırağan Sarayı'nda tutuklu olarak Meclis-i Mebusan'a tahsis edilen Çırağan Sarayı ise 1909'da yanmıştır (Taşçıoğlu, Özgen, 1993: 131).

Ortaköy, Beşiktaş ile Kuruçeşme semtlerinin ortasında bir derenin vadisindedir (Ek 3).

XVII. yüzyılın ortasında Ortaköy, dere içinde bir Müslüman mahallesi ile kıyıdaki âyan ve eşraf yalılarından ibarettir. Safiye Sultan ve Ekmekçizâde Ahmet Paşa yalıları ve Baltacı Mehmet Ağa'nın yaptırdığı Ortaköy Camisi bu dönemin bilinen yapılarındandır.

Bu dönemin yalılarında hiç biri günümüze ulaşmamıştır. Bunun nedeni ise Abdülaziz'in yaptırdığı Çırağan Sarayı'dır. Beşiktaş Mevlevîhanesi ve Ortaköy'e kadar uzanan yalılar yıktırılarak elde edilen alan Çırağan Sarayı'nın inşaatına ayrılmıştır (İslâm Ansiklopedisi, 1991: 252).

XIX. yüzyılda Sultan Abdülmecit tarafından, Defterdar İbrahim Paşa'nın yaptırdığı cami yerine Ortaköy Camisi yaptırılmış bunun yanına da Sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından Nesatâbad Köşkü inşa ettirilmiştir. III.Selim bu köşkü Hatice Sultan'a vermiş, o da burada mimar Melling'e bir sahil saray yaptırmıştır. Sonrasında II.Abdülhamit burada iki yalı inşa ettirmiş ve bunları kızları Naime ve Zekiye Sultanlara tahsis etmiştir. Ortaköy sahilinde bulunan iki çeşme de Tekeli Mustafa Paşa ile Selim Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. XVIII. yüzyılda Ortaköy, Beşiktaş Tophane gibi semtler gayrimüslim unsurların hücumuna uğramıştı. O dönemde boş arsalar Yahudi ve Hristiyanların bina inşa etmelerine izin verilmemesi emredilmiştir (De Amicis, 1981: 490).

Bebek Bölgesi: Avrupa Yakasında Bebek akıntı burnunun kuzeyinde yer alır (Ek 4).

Boğaziçi yer yer imar edilip köşk ve yalılarla donanırken Bebek bir süre bakımsız kalmış, özellikle XVIII yüzyılın başlarında ayak takımının sığınağı hâline gelmiştir. III. Ahmet devrinde Damat İbrahim Paşa tarafından imar edilen Bebek'te sahilde bir köşk, bir cami ve birçok dükkân yaptırılmıştır. Bugün Bebek Camisi diye anılan caminin minaresi 1912'de Evkaf Nezareti'nce Mimar Kemalettin Bey'e tamir ettirilmiştir. Bebek sahil ve sırtları devlet tarafından isteyenlere satılmış ve burada kısa sürede bir köy kurulmuştur. Burada yaptırılan Hümayunabad Köşkü daha sonra Cezayirli Hasan Paşa tarafından yeniden yaptırılmış ve I.Abdülhamit'e takdim edilmiştir. Bu köşk zaman zaman da yabancı sefirlerle yapılan toplantılara da ev sahipliği yapmıştır (Kömürciyan, 1637,1695: 273).

III.Selim kız kardeşi Beyhan Sultan'ın oturduğu bu köşkü yeniden inşa ettirmiştir. Köşk, 1846'da Sultan Abdülmecit tarafından yıktırılıncaya kadar Hümayunabad adını korumuştur. Köşk yeniden yaptırıldıktan sonra Bebek Kasrı veya Bebek Köşkü diye anılmıştır (İslâm Ansiklopedisi, 1991: 254).

Rumelihisarı Bölgesi: Boğaz'ın en dar yerinde Anadolu Hisarı'nın karşısında yapılan Rumeli Hisarı, Bebek ve Baltalimanı koyları arasında genişçe bir çıkıntı üzerindedir (Ek 5).

Her dönemde saray ve devlet adamlarının bağ ve yalılarının bulunduğu bir semt olan Rumeli Hisarı'nda XVII. yüzyılda IV. Mehmet'in vâlidesi Valde Sultan'ın köskü, XVIII. yüzyılın başlarında Matbah Emîni Halil Efendi'nin bağı, XVIII. Ve XIX. yüzyıllarda Şeyhülislâm Mekki Mehmet Efendi ile Şeyhülislam Sıdkızade Ahmet Reşid Efendi'nin yalıları bulunmaktaydı (Aysu, 1975).

Rumelihisarı'nın en yüksek noktasında, Nafi Baba Tekkesi adlı bir Beşiktaşi tekkesi vardı.

Nafi Baba Tekkesi civarına Türkler hisarın yapımından çok önce gelmişlerdir. Tekkenin bilinen ilk binasını Nafi Baba'nın babası Mahmut Baba yaptırmıştır. Onun ölümü üzerine Nafi Baba 53 yıl şeyhlik yapmıştır. 1826'da yeniçeriliğin kaldırılışı sırasında yıktırılmış olan tekke 1839'dan sonra yeniden inşa edilmiştir (Aysu, 1995: 358).

Baltalimanı Bölgesi: Rumeli Hisarı burnundan sonra başlayan bu köy bugünkü adını, İstanbul'un fethinde Haliç'e indirilen gemileri burada yaptıran devrin kaptanıderyalarından Baltaoğlu Süleyman Bey'den almıştır. Burada Pasmakçı Sücaettin'in yaptırdığı minberini III.Ahmet'in imamı Seyyit Mehmet Efendi'nin ilâve ettirdiği bir cami ile Sadrazam Hezarpare Ahmet Paşa'nın bir çeşmesi vardır. III.Selim devri saray ağalarından Giritli Yusuf Ağa'nın burada köşkü bulunuyordu. Sultan düğünleri nedenler ile burası zaman zaman çeşitli şenliklere sahne olmuştur. II. Mahmut devrinde limanın ağzına bir tabya inşa edilmiştir. Özellikle XIX. yüzyılda çok rağbet gören Baltalimanı'nda birçok büyük yalı mevcuttu (Armağan, 1996:106).

Boyacıköy Bölgesi: Boyacıköy, Boğaz'ın Rumeli yakasında Emirgan ile Baltalimanı arasındadır. Köyde XIX. yüzyılda Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmış iki çeşme bulunmaktaydı. Bunu takip eden sahil, servi ağaçlarıyla kaplı olduğundan Kestane korusu olarak adlandırılmıştır (Türk Ansiklopedisi, 1969: 480).

Emirgan Bölgesi: I.Abdülhamid erken yaşta ölen Mehmet adındaki oğlu ve bu şehzadenin annesi Hümaşah Kadın anısına, Emirgan Camii'ni yaptırmıştır. Bu camii ile birlikte bir meydan çeşmesi, hamam, çeşitli dükkanlar, fırın, değirmen yaptırmış ve Rumelihisarı'ndaki gümrüğü de buraya taşımıştır. Bu imar hareketleri ile birlikte halk Emirgan'a rağbet göstermeye başlamış ve birçok yalı inşa edilmiştir (Aysu, 1975).

Emirgan, III. Selim (1789-1807) zamanında çeşitli devlet büyüklerinin de ikamet etmeye başlamasıyla daha da önem kazanmıştır. Bu dönemde köyde, Kuzattan Seyit Mustafa Efendi, Mühürdar Emin Efendi, Mehmed Ağa, Kahveci Mehmed Ağa, Sırkatibi Efendi, Seyid Hasan Efendi, İngiliz Mahmud Efendi ve Valide Kethüdası Yusuf Ağa'nın, Tokmakburnu'nda ise Beylikçi Efendi'nin yalılarının, konutlarının ve ayrıca bir Nakşibendi Tekkesi'nin yapıldığı bilinmektedir (İslâm Ansiklopedisi, 1994: 255).

II. Sultan Mahmud (1808-1839) zamanında, 1814-1815 yılları arasında yazılmış bir Bostancıbaşı Risalesi'ne göre Emirgan-İstinye arasında sahil boyunca, Emirgan İskelesi, kahveler, dükkanlar, Emirgan (I.Abdülhamid) Camii, Emirgan Meydan Çeşmesi, Nakşibendi Tekkesi, Gümrük Binası, Kuzattan Ragıp Efendi, İsmail Bey Eğribozlu Ebubekir Paşa, Arif Efendi Yalıları, Mutfak Emine Osman Ağa'nın yalısı ve iki köşkü, Gümrükçüzade Feyzi Efendi, Cafer Bey ve Abdülhalim Efendi Yalıları sıralanmaktaydı. (Aysu, 1975).

Abdülmecid zamanında (1839-1861), Emirgan Camii'nin su deposu ve muvakkithanesi yaptırılmıştır. Ünlü Gümrükçü Osman Paşa Sahilsarayını ise Serasker Mehmet Hüsrev Paşa'ya geçmiştir .

Serasker Mehmet Hüsrev Paşa'nın ölümünden sonra yalısı Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'ya geçmiştir. Bu dönemde, Sultan Abdülmecid ve yabancı devlet adamları Reşid Paşa ile bu yalıda önemli görüşmeler yapmışlardır. 1858 yılında Reşid Paşa'nın ölümü ile devlete geçen yalısı bir süre Osmanlı Sarayı'nın fer'iye dairelerinden biri olarak kullanılmış ve yabancı devlet adamları misafir edilmiştir. Daha sonra yalısı, Sultan II.Mahmud'un torunları olan Feride ve Seniye Sultanlara tahsis edilmiştir. Sonraki süreçte Mısır Hıdivi İsmail Paşa yalısının ve Emirgan'ın en önemli şahsiyetlerinden biri olarak tarih sahnesinde yerini almıştır .

Hıdiv İsmail Paşa'nın yalısını bahçeye bağlayan ana aksın ve bahçenin ana girişe kadar olan kısmı ortadan kalkmış ve deniz ile bağlantısı kaybolmuştur Ana aksın Emirgan Korusu sınırları içindeki bölümüne ve yol döşemesine yapılan müdahaleler dışında korunmuştur .

XVI. yüzyıla kadar bir yerleşmenin olmadığı alan XVI. yüzyılın ortalarında Feridun Bey'e bağışlanmış ve burada bir yazlık köşk, bir av köşkü ve yazlık bahçelerin yapımı ile semt iskân edilmeye başlanmıştır. Semt bugünkü ismini IV.Murat döneminde Emirgüneoğlu Tahmasp Kulu Handan almıştır. IV.Murat Emirgüne oğlunu İstanbul'a getirmiş, adını Yusuf Paşa olarak değiştirmiş ve Feridun Bey Bahçesi'ni ona bağışlamıştır. Emirgüne'nin, kendisine verilen bu yerde İran tarzında bir köşk inşa ettirmesiyle semt Emirgüne Bahçesi olarak anılmış ve zamanla Emirgan adını almıştır (Aysu, 1975).

Emirgüne'nin Sultan İbrahim tarafından idamı üzerine köşk Kara Mustafa Paşa'ya verilmiştir. Kara Mustafa Paşa'nın idamından sonra birçok kez el değiştiren köşk ve arazi Şeyhülislam Mehmet Esat Efendi'den devlete kalınca I.Abdülhamit tarafından bir imarete vakfedilmiş, geri kalan arazi parsellenip buraya yerleşmek isteyen halka satılmıştır. Abdülhamit'in emriyle bir cami, hamam ve dükkânlar yaptırılan semt, bu dönemde bir Boğaziçi köyü hâlini almıştır. Emirgan III.Selim döneminde daha da gelişmiş ve köyde birçok çeşme yaptırılmıştır. Bu çeşmelerin suyu Valide Bendi'nden ve Hacı Osman bayırından gelmekteydi (Aysu, 1975).

Emirgan bölgesinin vaziyet planı Ek- 6'de verilmiştir.

İstinye Bölgesi: Emirgan'dan sonra gelen ve doğal bir liman olan İstinye XVI. yüzyılın ortalarından itibaren gelişme gösteren İstinye'de yerli Rumlar ve bunların sahilhaneleri, mescitleri ve oluşturdukları mahalleler, II.Beyazıd'ın torunu Neslişah Sultan'ın 1540'ta yaptırdığı bir mescit ile mahalle bulunmaktaydı (Ek 7).

VII.yüzyılda ise İstinye halkı Rum ve Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bu dönemde burada üç cami, yedi mescit, bir hamam ve yirmi adet dükkân ile limanın ağzında bir misafirhane vardı. Dört beş zengin yalısının dışında ahalinin çoğunu balıkçı ve bahçıvan halk oluşturmaktaydı (Aysu, 1994: 357).

XVIII. yüzyılda ise İstinye bahçeler ve köşklere dönüşmüştü ve burada Türkler, Rumlar ve az sayıda Ermeni oturmaktaydı. XVIII. yüzyılda köy yerleşmesinde yaşam sahildeki yalılar ve vadi boyunca uzanan çayırılığın mesire olarak kullanılmasıyla devam etmiştir. 1849'da İstinyede vapur seferleri başlamıştır (Kömürçüyan,1637,1695: 277).

Yeniköy Bölgesi: XVII.asrın ortalarında 3000 evli bir yerleşim merkezi olan Yeniköy'ün çoğunluğunu Karadenizliler oluşturmaktaydı. Burada Güzelce Ali Pasa'nın, Zenbillizâde Molla Çelebi'nin camileriyle bir Halvetî tekkesi vardı. Rumlardan başka Ermenilerin de oturduğu Yeniköy'de XIX.yüzyıl'da Rum zenginleri süslü yalılar yaptırmışlardı. Köyün ilerisinde bir tabya ile daha ileride Nevsehirlî Damat İbrahim Pasa tarafından yaptırılan Kalender Köşkü bulunuyordu (İnciciyan, 2002: 126).

Yeniköy bölgesinin vaziyet planı Ek 8'da verilmiştir.

Tarabya Bölgesi: II.Selim musahipleri Şemsi Paşa, Celal Bey ve sair Baki ile sık sık buraya gelir ve burada ziyafetler tertip ederdi. O zamanlarda balıkçı kulübelerinden başka bir şey bulunmayan Tarabya'da bir kasaba kurulması için padişah emir vermiş, ayrıca burada kendisi için de bir köşk yaptırmıştır. Böylece burası Tarabiye adlı yeni bir köy yerleşmesine dönüşmüştür. 1624'te Boğaziçi Kazakların hücumuna uğradığında, Tarabya da yanmış, yağmalanmıştır. Kazak saldırısından sonra Tarabya'yı yeniden imar ettiren IV.Murat'tır. XVIII yüzyılda asırda gözde bir mesire yeri hâline gelen Tarabya'da bazı yabancı elçilikler özel izinle yazlık edinmiştir.

III. Selim döneminde Fransa, İsviçre ve Napoli elçilikleri burada yazlık sahibi olmuştur. Sonrasında Tarabya, zengin Rumların mekânı hâline gelmiştir. Yaz mevsiminde canlı bir mesire yeri olan Tarabya'da Elhac Osman Ağa'nın bir camisi vardı. Ayrıca II.Mahmut'un ve Bezmiâlem Valide Sultan'ın çeşmeleri de bulunuyordu (Kömürciyan, 1637,1695: 280).

Tarabya bölgesinin vaziyet planı Ek 9'da verilmiştir.

Kireçburnu Bölgesi: Kireçburnu, Tarabya ile Kefeliköy arasındadır Osmanlı döneminde semt Kireçburnu adını almıştır. Bu ismin karşı yakadaki kireç ocaklarından geldiği düşünülmektedir. XVII. yüzyılda Gümrük Emini Hasan Ağa'nın yaptırdığı görkemli bahçe nedeniyle semte Hasan Ağa Bahçesi de denmiştir. I.Mahmut döneminde ise Gümrük Emini İshak Ağa, Hasan Ağa Bahçesi'ni imar ettirerek buraya bir de çeşme yaptırmıştır. Kireçburnu'nun asıl geliştiği yıllar II.Abdülhamit dönemidir (Hür, 1994: 26).

Rumelikavağı Bölgesi: Rumeli Kavagı, Bogaziçi'nin Karadeniz'e en yakın yerinde kurulmuş bir köydür. Osmanlılar döneminde birer balıkçı köyü olan Kavaklar, XVII. yüzyılın başlarında Karadeniz'den gelen Kazak akınları nedeniyle IV.Murat'ın Boğaz'ın iki yakasında 1623'te iki kale yaptırması üzerine Boğaz'a giriş çıkış işlerinin kontrol edildiği, gümrük işlerinin yapıldığı köyler hâline gelmiştir (İstanbul İl Yıllığı, 1973: s.65).

IV. Murat tarafından yaptırılan kaleler 1783'te I.Abdülhamit tarafından yaptırılan yeni burçların ilavesiyle genişletilmiştir. I.Abdülhamit ayrıca iki kaleden iki mil uzaklığındaki bir yere de Tusan adlı bir Fransız'a iki kale yaptırmıştır. Sultan IV.Mustafa ise Tott'a Boğaz'ın ağzında birbirine karşı duran iki kale daha yaptırmıştır. IV. Murat'ın inşa ettirdiği cami, Karakas Mustafa Çelebi'nin yaptırdığı mescit, IV. Mehmet'in annesi Vâlde Hatice Turhan Sultan tarafından kardeşi Yusuf Ağa adına yaptırılan bina ve II.Mahmut tarafından tamir ettirilen Vâlde Camisi buranın eski eserlerindedir. Kıyıda Otuzbirsuyu diye bilinen mesire bulunmaktadır (Aysu, 1975).

3.3. YASAL MEVZUAT VE KANUNLARIN BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL DEĞİŞİKLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1882 senesinde Yapı Yollar Nizamnamesi değişerek yerine Ebniye Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun, kaçak yapılaşmaya ilk yasağı getiren kanundur, fakat yerleşimler içinde planlama açısından yeni düzenlemeler getiren bir içeriğe sahip değildir. Boğaziçi'ni ele alan maddelerinde ise sahilde yer alan yalıların sadece biçimsel özelliklerinin ne olması gerektiği konusunda, yüksekliklerin belirlenmesinde ve fonksiyonel açıdan dükkan ya da konut olarak kullanımıyla ilgili koşulların ne olacağına karar verilmiştir (Çubuk,1994: 279).

15.yüzyıl'dan 20. yüzyıl'a kadar geçen süreç içinde Boğaziçi'ndeki gelişmelere yön veren fermanları ve çıkarılan mevzuatlardır. Boğaziçi'ndeki yalılar, köşkler ve köyiçi yerleşimleri bu doğrultuda gelişmişlerdir. Bu dönem içinde ortaya çıkan yasal düzenlemeler coğrafi çevreyi şekillendirecek ölçeğe yönelik kararları içermemektedir. Bina bazında kalan düzenlemeleri amaçlayan nizamnameler, mekanın kullanımını etkileyecek bir kapsama sahip değillerdir. Boğaziçi'ndeki yerleşim alanları da bu süreç içinde kimliğini korumuşlardır. Yapı bazında başlayan koruma anlayışı zamanla, 1970'lerde yeni koruma anlayışının biçimlenmesi ile alansal bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Koruma anlayışının benimsenmesi ile tahrip edilen Boğaziçi'nde geride kalanların muhafaza edilmesi adına 1970 yılında alınan kararın ardından yapılan ilk çalışma 15 Temmuz 1971 senesinde 1/5000 ölçekte Boğaziçi Sahil Şeridi Koruma Planı'dır. Bu plan, sahil şeridindeki yalıların korunması konusunda önemli fakat Boğaziçi geneli için yetersiz bir çalışmadır. Planda, silueti etkileyen önemli bir karar alınmıştır. Yalılar arasında bulunan boş araziler üzerinde sahil şeridinde devamlılığın sağlanması amacıyla boşlukların 9.50 metre yüksekliği geçmeyecek şekilde yeni yapıların inşasına izin verilmiştir (Yazıcıoğlu, 1980: 30, 32).

2960 sayılı Boğaziçi Yasası ile Boğaziçi'nde yapılaşmanın sınırlandırılması sonucu, kısıtlamanın getirdiği rant artışı alan içinde yer alan tarihi sivil yapılar üzerinde yoğun bir baskı yaratmış ve birçoğunun özgün nitelikleriyle korunamamasına neden olmuştur. Alan içinde kalan kıyıda yer alan önemli tarihi yapıların ve diğer sivil mimarlık örneklerinin muhafaza edilmesi amacıyla korumacı bir planlama anlayışının bütüncül kararlarla desteklenerek alt ölçeklerde de ele alınması gerekmektedir (Yazıcıoğlu, 1980: 30, 32).

Boğaziçi tarihsel bütünlüğünü korumak amacıyla yapılan ilk çalışma ise, 1970 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek kurulu (GEEAYK)'nın İstanbul Boğaziçi sahil şeridi yapılarının tescili konusundadır. 13 Mayıs 1972 tarihinde yenilenerek 89 adet birinci derece, 209 adet ikinci derece ve 67 adet üçüncü derece tarihi eser yapı tespit edilmiştir (Gökçek, 1992: 41).

1971 yılında Boğaziçi'nin korunmasına ilişkin ilk planlama yapılarak 1/5000 Ölçekli Boğaziçi Sahil Şeridi Koruma Planı oluşturulmuştur. Boğaziçi'ndeki mevcut yapıların korunmasını amaçlayan planda, sahil şeridindeki boş parseller için tescilli yapılarla uyumlu, maksimum 9,5 metre yükseklikte yeni yapıların inşası önerilmiştir (Gökçek,1992: 48).

Boğaziçi alanı için yapılan koruma planlama çalışmaları 1990'li yıllarda başlamıştır. Boğaziçi'nin kimliği olan yapıların korunmasına ilişkin ilk çalışma, Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek kurulu tarafından İstanbul Boğaziçi Sahil Şeridi Yapıları Tescili ile yapılmıştır (Gökçek, 1992: 48).

4. BOĞAZIÇI YALI BAHÇELERİNİN MEKANSAL GELİŞİMİ

Boğaziçi köylerinin en önemli yapısı yalılardır. Yalılar tabiatla ve denizle bütünleşmeleri açısından eşsiz mimari örnekleri oluştururlar. Çok karakteristik bir konut tipi olan yalı, Boğaziçi sahillerinde, Karadeniz'den esen meltemlerden faydalanarak yazı geçirmek için geliştirilmiş bir sayfiye evi türüdür. Yalıların mimarisi, dekorasyonu, dağlardan indirilen sularla kurulan hamamlar, havuzlar, mutfaklar, bahçeler, sosyal yaşam ve görgü kuralları, eğlenceler, kayık alemleri, musiki fasılları, edebi toplantılar hep ince bir zevkin ve yaşam kalitesinin eseridir (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Yalılar çoğunlukla taştan bir zemin kat üzerinde ahşap olarak inşa edilmekte ve genelde 1-2 katlıdır. Yalılarda çok sayıda pencere Boğaza yönelmiş olup, zengin bir manzara ve bol ışık imkanı sağlar. Yalıların iç mekanı, bir yandan önlerindeki denizin eşsiz maviliğini, diğer taraftan arkalarındaki tepelerin yeşilini bir arada kullanıcıya zengin bir ortamda sunacak şekilde planlanmıştır. Kapılar ve pencereler bu eşsiz su güzelliğini evin içine aksettirirken, denize dökülen güneş ışıkları, büyük salonların, altın yıldızlı tavanlarına, kubbelerine aksederdi. Pencere kenarlarına, ayağınızı suya sarkıtacakmışınız gibi yapılmış olan sedirlere en ince nakışlarla işlenmiş Türk kumaşları örtülür, duvarlar ve tavanlar, lale ve karanfil nakışlarıyla bir bahar bahçesini andırırdı (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Yalılar suyla bütünleşmiş şekilde tasarlanmışlardır. Yalıların ön bahçelerinde yer alan kayıkhaneler suyun yalının içine kadar girmesini sağlayacak özellikteydi. Yalıların yan veya arka bahçelerinde su çoğunlukta kullanılmıştır. Su bahçede estetiksel ve görsel potansiyeli nedeniyle kullanılmıştır. Süs havuzları şeklinde yalıların özellikle arka bahçelerinde yer alan suya fiskiye ile hareketlilik kazandırılmıştır. Yalıların arka bahçelerinde kameriyeler ve oturma alanlarına yer verilmiştir.

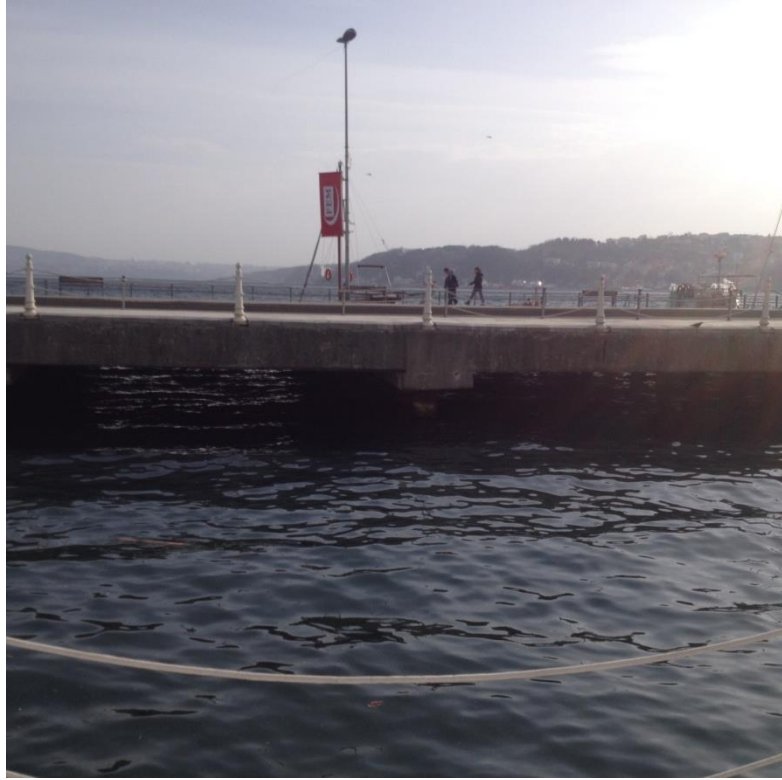
Yalılarda, harem daireleri bazen selamlık kısmından bahçe ve avlularla ayrılmıştır, bazen ise aynı binanın farklı bölümlerinde düzenlenmiştir.

Harem dairelerinin bütün pencereleri kafeslidir. Yalının mekanı sadece aile fertlerine hizmet edecek şekilde planlanmıştır. Alt katın sofaları ve odaları mermer ile kaplıdır. İkinci kata yayvan ve geniş bir merdiven ile çıkılır. Yukarı kattaki sofalar ve odalar ise ahşaptır. İklim çok güneşli olduğundan pencerelerin üstünde, gözleri güneşten korumak için geniş saçaklar vardır. Yalının önünde yol yoktur ve bütün mimari, yalının denizle devamlı ilişkisini sağlayacak şekilde planlanmıştır (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Ancak Yapılan kazıklı yollar yalılarının deniz ile olan ilişkilerini keserek, özgünlüklerini kaybetmelerine neden olmuştur. Büyükdere ve Arnavutköy sahilinde yapılan kazıklı yollar yüzünden denizle ilişkisi kopan yalılar hemen fark edilmektedir (Şekil 1, 2, 3).

Şekil 1. Fuad Paşa Yalısı İle Kazıklı Yol İlişkisi, 21/01/2014.

Şekil 2. Sarıyer Kazıklı Yol Görüntüsü, 21/01/2014.

Şekil 3. Yeniköy Bölgesinde Kazıklı Yol Üzerinde Görüntü, 21/01/2014.

Boğaziçi'nde yer alan yalıların küçük olanları birbirine bitişik bir sıra oluştururken, büyük yalılar ise bir bahçe içinde yer alırdı. Bu yalılarının çevresinde, deniz kıyısından itibaren çiçeklikler, salkımlar, leylaklar ve güllerin ardından bahçeler set set yükselirken, altın yıldızlarla bezenmiş kafesli, parmaklıklı köşkler görülürdü. Bu yeşillikler gitgide daha iri meşe, çınar ve defne ağaçlarından oluşan koruluklara dönüşür ve kayalıklar arasında tepelerde kaybolurdu. Bu yalılar, denizin mavisini ve tepelerin yeşilliğine ilaveten, odalardan dışarı bakıldığında bahçelerdeki rengarenk çiçeklerin görünümünü imkanı sağlayan daha zengin bir iç mekana sahiptiler (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Yalıların konumlandığı arazinin eğimli olması nedeniyle çok sayıda setli bahçeye sahip olan yalılar bulunmaktadır. Yeniköy'de Eyyenidis arsasında ve daha birçok özel yalılarda arka bahçeler arazinin eğiminden dolayı sedli bahçeler şeklinde yapılmışlardır.

Yalıların arka bahçelerinde inşa edilmiş olan bu setlerin en üst noktalarında bahçe köşkü (oturma alanı) ve fıstık ağaçları bulunmaktadır.

İstinad duvarlarının bazı kısımları, su haznesi veya taş hazneler olarak kullanılmışlardır. Setleri birbirine bağlayan merdivenler de mümkün oldukça aynı yöne getirilmişlerdir. Yalılarda görülen setli bahçeler bir bahçe tipini oluşturmaktadır. Bu bahçelere örnek olarak Yeniköy'de eskiden Tıngır sonradan Münir Paşa ve Burhanettin Efendi yalısına ait bahçeleri verebiliriz Bu bahçeler beş setden oluşan bahçelerdir (Şekil 4).

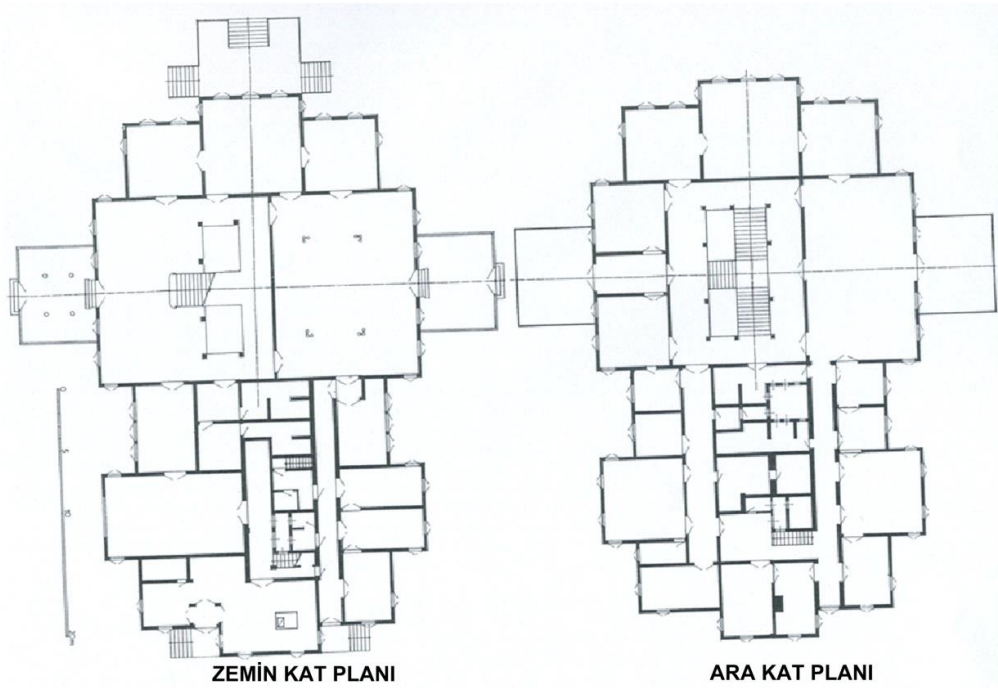
Şekil 4. Burhanettin Efendi Yalısı (<http://www.tas-istanbul.com-yenik-sehza-de-burhanettin-efendi-yalisi>, Erişim Tarihi: 11/02/2014).

Yalıların bahçelerinde yer alan istinad duvarlarının yarım daire şeklini alarak statik yük açısından daha dayanıklı bir duruma gelmesi aynı zamanda önündeki bahçeyi de daha iyi kavraması anlamına gelmektedir. Bu tür bahçe örneklerini, Yeniköy'de iki yalı bahçesinde de görmekteyiz. Bunlardan biri, Ohannes Kuyumciyan'ın yalısının dördüncü setinin istinad duvarını teşkil etmektedir. 18. yüzyıl yapısıdır. Diğer örnek ise, Sait Halim Paşa yalısının bahçesidir.

18. yüzyıl ortalarına ait olan bu bahçe, özellikle duvarlarının biçimi ve duvar içindeki açıklıklar, çörlen, köşe bağlamaları ve harpuştalar ile dikkat çekmektedir. Ohannes Yalısı ile ilgili herhangi bilimsel kaynağa ulaşılmamaktadır. Bu yalılardan Said Halim Paşa Yalısı ile ilgili havadan fotoğraf, plan ve görüntüler bulunmaktadır (Şekil 5, 6, 7, 8).

Şekil 5. Said Halim Paşa Yalısı Konumu, Erişim Tarihi: 10/01/2014.

Şekil 6. Said Halim Paşa Yalısı Kat Planı (Eldem,1979:182).

Şekil 7. Said Halim Paşa Bina Ve Bahçe İlişkisi (<http://saithalimpasa.com/>
Erişim Tarihi: 11/02/2014).

Şekil 8. Said Halim Paşa Yalısı Yan Bahçe Görüntüsü
(<http://saithalimpasa.com/>, Erişim Tarihi: 11/02/2014).

Sait Halim Paşa yalısının bahçesi beş set üzerine inşa edilmiş olup birinci seti teşkil eden yalı bahçesi ortalama 90 yıl önce inşa edilen yeni yol ile bozulmuştur. İkinci set, orijinal yapıya ait mutfak, çamaşırılık ve mahzen gibi bölümleri içine almaktadır ve iki köprü ile yalı bahçesine bağlanmıştır. Bu yapılar, 1958'de ikinci yol genişletilmesi esnasında yıkılmıştır. Üçüncü set sonradan şekil değiştirilmiş olan bir merdivenle ikinci bahçeye bağlanmıştır. Yarım daire şeklindeki set duvarı bu set üzerinde bulunmaktadır. Bu duvar sadece istinad duvarı değildir ve aynı zamanda üçüncü bahçenin ortasında eskiden bulunan büyük bir havuza uygun bir çerçeve teşkil etmektedir. Dördüncü set, geçit ve hizmet bahçesi durumundadır. Buradan Dirhem sokağı üzerine atılmış bir kemer köprüden geçilerek beşinci ve sonuncu bahçeye varılır (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Boğaziçi'ndeki yalılarda değişik devirlerin mimari etkisi görülmektedir. Türk sivil mimarisinin etkisi 18. yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür Bu tarihten sonra batı etkisi başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunda batılılaşma hareketi 18. yüzyıl boyunca yaşanan büyük tehlikeler ve kaybedilen savaşlar 19 yüzyıl boyunca birbirini takip eden savaşların yenilgi ile sonuçlanması büyük toprak kayıpları, iç ve dış buhranlara ülkenin batı ülkelerine göre her açıdan geri kalmış olması sebep olarak görüldüğü için başlamıştır. Bunun için memlekette çeşitli sahalarda reformlar yapılmıştır. Bilhassa, Sultan III. Selim (1789-1807), II.Mahmut (1808-1839) ve Abdülmecit (1839-1869) bu yeniliklerin üzerinde durmuş ve askeri, idari, politik, sosyal ve eğitim alanlarında gelişmeler kaydedilmiştir. Bunlar arasında batılı yaşam biçimine yön verecek binaların tasarlanması için getirilen Fransız ve İtalyan mimarlar batıdaki mimari akımları aksettiren binalar inşa etmişlerdir (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Türk mimarisinde Batı etkisi, 18. yüzyıl ortalarından sonra Türk Baroğu ile başlar ve 19. yüzyıl içlerine kadar sürer (1740-1820). Ancak, bunlar ahşap binalar oldukları için çoğu ortadan kalkmıştır. Kalanların sayısı ise gün geçtikçe azalmaktadır. Batı etkisine rağmen, bu yapılarda esaslı çok eski Türk mimarisine dayanan, bir orta sofaya açılan köşe odalar prensibinden vazgeçilmemiş, fakat orta sofa Barok bir oval sofa halini almıştır.

18. yüzyılın sonlarında, Sultan Selim (1789-1807) zamanında Barok stilinin yanı sıra Neo-klasik akımın etkisi başlamıştır ve Sultan II. Mahmut (1808-1839) zamanında gelişmiştir. Selim'in yanında imtiyazlı bir yeri olan ressam ve mimar Melling'in padişahın kız kardeşi Hatice Sultan ve kız kardeşi Beyhan Sultan için Boğaziçi'nde Neo-klasik üslupta saraylar inşa ettiği bilinmektedir. Bugün hiçbir izi kalmayan bu saraylar Melling'in gravürleri ile ebedileşmiştir. II. Mahmut tarafından Boğaziçi'nde 1830'a doğru Neo-klasik üslubunda yaptırılan sarayın yeri tespit edilememiştir Esas Neo-klasik saraylar Boğaziçi'nde 19. yüzyıl içerisinde Sultanlar ailesi mensupları ve devlet ileri gelenleri tarafından yaptırılmıştır fakat bunların çoğu artık ortadan kalkmıştır. Daha eski bir sarayın yerinde Sultan Abdülmecit (1839-1869) tarafından yaptırılarak 1857'de tamamlanan büyük Dolmabahçe sarayında, Avrupa'nın Neo-klasik üslubu görkemli bir şekilde kullanılmıştır. Bu akımın bilhassa Neo-klasik akımın etkisinde olması nedeniyle, buna Türk Ampir denmiştir. Bu akım, Türk Baroğu içinde ve ona paralel olarak 18. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar adeta resmi bir mimari şeklinde devam etmiştir. Bu devirdeki resmi mimari eserlerin yaratılmasında Ermeni asıllı Balyan ailesinden yetişen mimarların çok büyük ölçüde rolleri olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'na Batıdan gelen mimarların katkısı da büyüktür. Bunlar arasında, İtalyan Fossati ve Fransız Bourgeois örnek olarak verilebilir. II. Mahmut devrinde, Boğaziçi'nde batı etkisinde çok sayıda yalı yapılmış ve Avrupa zevkine göre döşenmiştir. 19. yüzyıl sonlarında ise, Batı tesirindeki Türk mimarisinde belirli bir üsluba bağlı olmayan eklektik (karma) bir devrenin hakim olduğu görülür (Dökmeci, Koramaz, 2008).

II. Abdülhamit zamanında, Türk tarihinden, ananelerinden ve zevkinden doğan, Boğaz sahillerinin iklimine uygun olarak gelişmiş olan yapı sanatımız, yavaş yavaş yabancı ülkelerden getirilmiş planlara yerlerini bırakmaya başlamıştır. Bu yabancı mimarların bazıları yüksek yalılar inşa etmişlerdir ve zamanla II. Mahmut devrinin yayvan yapılı, geniş saçaklı Türk Ampir üslubundaki binalarıyla süslenmiş olan Boğaziçi silueti kısmen değişmiştir.

19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başlarında salonlarda köşelerde 45 derece pahlı açılmış oda kapıları kaybolmuştur, tepe pencereleri terk edilmiştir, pencere kapakları kalkmıştır, yerine kafes ve pancur kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca, lebiderya yalı, yani hemen deniz üzerinde rıhtımsız yalı usulü terk olunmuştur. Sait Halim Paşa yalısı bu devrin yapılarına örnektir.

Boğaziçi Avrupa yakasında yer alan yalılar ve bahçeleri ile ilgili yapılmış olan bu araştırma da özellikle Yeniköy bölgesinde yer alan yalıların dönem içerisinde göstermiş oldukları dönüşümler üzerinde durulmuştur.

İstinye vapur iskelesinin yanında yer alan yapı Recaizade Ekrem/Hancıoğlu yalıdır. Üslubu geleneksel/klasik olup, 19. yüzyılın ikinci yarısında yapılmıştır. Ana binası haraplığından dolayı 1978'de tamamen yıkılmıştır. Yerine çevresi ile uyum sağlamayan bir apartman yapılmıştır. Diğer yalı Gümüşhane Mutasarrıfı Faik Bey'in yalıdır. Yakın zamanlarda, Pakize Hanım yalısı olarak bilinen bu yalının üslubu Neo Klasiktir. Yalının yanında ise çevresi ile uyum sağlamayan bir apartman inşa edilmiştir. Diğer Bir Yalı Ahmet Afif Paşa yalıdır. Bu yalı, yaklaşık 1810 yılında Vallaury tarafından inşa edilmiştir. Üslubu eklektiktir. 1986 yılında restore edilmiştir.

Yeniköy silüetinin en görkemli yalılarından biridir. Halit Refiğ'in ünlü Aşk-ı Memnu dizisi bu yalıda çekilmiştir. Yalının yeni sahipleri Uzan ailesidir. Yeni köy sahildeki önemli yapılardan biride Mısırlı Ebu Bekir Ratip yalıdır. Bu yalı, 20. yüzyılın başında inşa edilmiş olup, üslubu Neo-klasiktir. Yeni köyde, Madenci Arif Bey veya Süreyya Bey yalısı olarak anılan bina meşrutiyet dönemi örneklerindedir. Bu yalıların üslubu eklektiktir (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Yeniköyde bulunan Çaycı İstafan/Dr. Hulusi Behçet Yalısı hareketli bir bina olup üslubu eklektiktir. 1991'de Necati Aslan tarafından satın alınmıştır. Faruk Sezerar Yalısı, orijinal olarak 18. yüzyıl sonuna ait olup, cephesi çok tadilat görmüştür ve bugünkü üslubu eklektiktir. Yeniköyde Şemseddin Sirel ve Üstünkaya'nın yalıları da yer almaktadır. Bunları takiben, Dr. Rasim Ferit Bey/Çilller Yalısı bulunmaktadır. Bu yalının belirli bir üslubu yoktur.

Yeniköyde Privelligo yalısı yer alır. Şehzade Burhanettin Efendi/Mısırlılar Yalısı, 1912 yılında Tıngır Yalısının kalıntıları üzerine inşa edilmiş olup, Neo-barok üsluptadır (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Şehzade Burhanettin Efendi/Mısırlılar Yalısını Yazıcı Munip Paşa'dan Abdülhamit'in oğlu, Şehzade Burhanettin Efendi, ondan da Mısırlı Ahmet İhsan Bey 1923 yılında satın almıştır. Ahmet İhsan Bey'in 1946 yılında ve Türk eşinin daha sonra vefatından sonra Mısır'da yaşayan kızlarına miras kalan yalı, 1985 yılında Erbilgin tarafından satın alınmıştır. Yeniköy de yer alan Muzaffer Gazioğlu Yalısı Eklektik üsluba sahiptir. Prof. Nezih Eldem tarafından restore edilmiştir. Beyazciyan Yalısı, 19. yüzyılın ortasında Art-nouveau üslupta inşa edilmiştir. Mıgırđıç Beyazciyan'ın ölümü üzerine veraset yoluyla kızı Suna Gürman'a kalmıştır. Beyazciyan Yalısının yanında Kara Todori Yalısı bulunmaktadır. 1871'de Sarkis Balyan tarafından inşa edilmiştir. Boğaziçi'nde, Mavro Kordato/Dr. Muvaffak Gören yalısından sonra, ikinci Venedik tipindeki yalıdır. Üslubu Neo-klasiktir (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Yeniköy'ün en görkemli yalısı olan Sait Halim Paşa yalısı, önündeki iki aslan heykelinden ötürü "aslanlı yalı" olarak da adlandırılmaktadır.

19. yüzyıl ikinci yarısında mimar Petraki Adamantini tarafından inşa edilmiştir. 1890'larda, Sait Halim Paşa yalıyı satın aldıktan sonra bazı ilaveler yapılmış ve yalı yola doğru genişletilmiştir ve binanın içindeki dekorasyon Mısır zevkine göre değiştirilmiştir. Binanın cephesi Neo-klasiktir. İki kemerli köprü ile arkadaki bahçeye bağlı idi. Bu köprü yol genişletildiği zaman ortadan kaldırılmıştır (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Geleneksel Boğaziçi yalı planı, 19. yüzyıl yaşam şekline cevap verecek şekilde değiştirilmiştir. Geleneksel sofa, giriş katında selamlığın kabul holü olmuştur. Üst kattaki başka bir holün harem ile bağlantısı vardı ve etrafında altın, Japon ve Venedik odaları bulunuyordu. Mobilyalar ve detaylar eklektik olup, doğu ve batıyı kaynaştıran bir karaktere sahiptir. Sedirlerden vazgeçilmiş ve Avrupai fakat Osmanlı etkisinde koltuklarla döşenmişti. Başbakanlığa bağlı olan bu yalı 1995 yılında yanmıştır. Restorasyonu tamamlanmıştır (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Teonidis-Baltaca Anasyani yalısı 18. yüzyılın sonunda Neo-Barok olarak inşa edilmiştir. Bu yalı ile Yeniköy iskelesi arasında iki geleneksel yalı bulunmakta idi. İskeleden sonra, Faik Bey ve Bekir Bey (Simetrik) yalıları (Müh. Adnan Ünlütürk/Lütfiye Kurtoğlu yalısı) gelmektedir.

19. yüzyılın sonunda eklektik olarak inşa edilmiştir. Simetrik olarak inşa edilmiş olan bu yalılardan birinden diğerine geçilebilmektedir. Faik Bey 1952'de L. Kurtoğlu'na, Bekir Sıtkı Bey 1967'de Müh. Adnan Ünlütürk'e satmışlardır. Yeniköy de Paspalis yalısı, Aleko Nikoladis yalısı 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir. Yeniköy Aya Panaya Kilisesi mütevelli heyetine bağlıdır. Ali Rıza Paşa yalısı, 1876 yılında bir Fransız musevisi tarafından Art-nouveau üslubunda inşa ettirilmiştir. 1908 yılında Ali Rıza Paşa'ya satılmıştır. Eşyaları Fransız üslubundadır. Dr. Muvaffak Gönen yalısı 1897 yılında Venedik mimarisi üslubunda inşa edilmiştir. 1920 yılında Dr. Muvaffak Gönen, Hamapolos isimli saraya mensup bir rum asıllı sarraftan almıştır. Bundan sonra, Dadyan/Adil Sezer yalısı gelmektedir.

18. yüzyılın sonunda I. Abdülhamit'in (1773-1789) vezirlerinden Dadyan tarafından Neo-barok üslupta inşa ettirilmiştir.

1972 yılında, sahibi Mari Dadyan tarafından Adil Sezer'e satılmıştır. Sandoz yalısı, Avrupa geleneksel ahşap mimarisinden esinlenerek inşa edilmiştir. Fuat ve Feriha Sirel daha önceki sahibi M. Pardoe'dan satın almıştır. Bu dizinin son yalısı da Avrupa geleneksel mimarisinin etkisinde inşa edilmiş olup, günümüzde Ziya Kalkavan'a ait olan yalıdır (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Boğaziçi Avrupa yakasında yer alan yalılar sahiplerinin maddi güçleri nedeniyle o dönemlerin ünlü mimarlarına inşa ettirilmiştir. Ancak tarihsel süreç içinde yer alan yalılar, yanmış, yıkılmış ve tekrar yapılmış veya sahip değiştirmiş olabilirler, ancak her zaman özel bir sosyal gruba hizmet etmişlerdir. Günümüzde işlevini değiştirmeden yalı olarak kullanıma devam eden yalılar en üst düzey politikacıların ya da ülkenin en ünlü zenginlerinin sahip olduğu mekanlardır (Dökmeci, Koramaz, 2008).

Osmanlı devrinde, Boğaziçi'ndeki mevcut orman dokusu içine inşa edilen köşk ve yalılar, Boğaziçi'nin doğal yapısı ile uyumlu, bir şekilde konumlandırılmıştır. Zengin bitki örtüsü, eşsiz manzara noktaları ile Boğaziçi kent halkının rekreatif gereksinimleri karşıladıkları yeşil alan olarak kullanılmıştır.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Boğaziçi yalıları, İstanbul Boğazının incileri ve eşsiz güzellikleridir. Boğaziçi'nde uzun yıllar boyunca oluşmuş ve şekillenmişlerdir. Yalılar Boğaziçi'nin en önemli yapılarıdır. Eşsiz mimari örneklerle ve özelliklere sahiptirler. Ancak tarihi süreç içerisinde bu yalılardan bazıları yok olmuştur.

Boğaziçi'ndeki yalılarda değişik devirlerin mimari etkisi görülebilmektedir. Türk sivil mimarisinin etkisi on sekizinci yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra batı etkisi başlamıştır.

Osmanlıda çeşitle sebeplerle reform yapılmaya karar verilmesinden Boğaziçi yalıları da nasibini almıştır. Bundan sonra diğer yapılarda olduğu gibi yalılarda da batı etkisi görülmeye başlanmıştır.

Boğaziçi'ndeki yalılar sadece mimari bir form, bir konut türü değil, oluşturuldukları dönemin kültürünün de bir parçası idiler. Kendilerine özgü mimarileri, dekorasyonlarının yanında dönemlerinin bir yaşam geleneğini de yansıtmaktaydılar. İnsanlar bu mekanları sayfiye yerleri olarak kullanmaktaydılar. Hamamları, havuzları, mutfakları vb. bileşenleri vardı. Çoğunlukla taştan bir zemin kat üzerinde ahşap olarak inşa edilirdiler ve bir ya da 2 katlıydılar. Pencereleri Boğaza bakacak şekilde konumlanmıştı. Yalılar Boğazı seyir zevkini kullanıcılarına vermekteydi.

Bu amaçla ve gün ışığından iç mekanlarda daha fazla yararlanabilmek için pencereler büyük tutulmuştu. Yalılar, doğa ile bütünleşik tasarlanmışlardır. Bir yandan su ile temasları diğer yandan yeşillik ile temasları sağlanmıştır. Böylece doğa dostu yapılar olarak tasarlanmışlardır. İç mekanları da kendine özgü özelliklere sahipti. Büyük salon ve odalara sahiptiler. İç mekan süslemeleri ile de dikkat çekmekteydiler.

Boğaziçi yalı bahçeleri de organizasyon şemaları ve peyzaj düzenlemeleri ile eşsiz güzellikteydi. Yalıların yan ve arka bahçelerinde çoğunlukla su kullanılmıştır. Suyun estetik ve görsel potansiyelinden bahçelerde yararlanılmak istenmiştir. İslam dininin de bunda etkisi vardır. İslam dininde su temizlik çağrışımları yapmakta ve bu nedenle bahçe düzenlemelerinin vazgeçilmez unsuru olarak öne çıkmaktaydı. Su, aynı zamanda rahatlatıcı bir unsurdur. Psikolojik olarak insanları rahatlatmaktaydı. Bu nedenlerle bahçelerde suyun kullanımına ağırlık verilmekteydi. Yalıların bahçelerinde süs havuzları yapılmakta, suya fıskiye ile hareket kazandırılmaktaydı. Böylece estetik görünümler elde edilmekteydi. Yalıların arka bahçelerinde kameriyeler ve oturma alanları bulunmaktaydı. Bahçe, bir ayırıcı olarak da kullanılabilirdi. Böylece ona fonksiyon katılmaktaydı. Yalıların harem daireleri bazen selamlık kısmından bahçe ve avlularla ayrılmaktaydı. Mekansal olanaklar elverdiği kadar yalılar bahçeli tasarlanırdı.

Büyük yalılar bir bahçe içinde inşa edilirdi. Bu yalıların çevresinde deniz kıyısından itibaren çiçeklikler, salkımlar, leylaklar ve güllerin ardından bahçeler set set yükselirdi. Yalıların konumlandığı arazinin eğimli olması nedeniyle çok sayıda setli bahçeye sahip olan yalılar bulunmaktaydı. Bu setler yalıların arka bahçelerinde inşa edilmekteydi. En üst noktalarında bahçe köşkü (oturma alanı) ve fıstık ağaçları bulunmaktaydı. Yalılarda görülen bu setli bahçeler bir bahçe tipini oluşturmaktadır. Yalıların bahçelerinde yer alan istinad duvarlarının yarım daire şekli olarak statik yük açısından daha dayanıklı bir duruma gelmesi aynı zamanda önündeki bahçeyi de daha iyi kavramasını sağlamaktaydı. Bu tür bahçe örneklerine de tez çalışmasında yer verilmiştir.

Boğaziçi yalı bahçeleri rengarenk çiçekli bitkilerle dizayn edilmekteydi. Böylece büyük bir seyir zevki vermekteydiler. Bahçe düzenlemelerinde kullanılan ağaç türleri de çeşitliydi. Meşe, çınar ve defne ağaçlarından oluşan koruluklar içinde inşa edilenleri bulunmaktaydı. Yalıların ön bahçelerinde kayıkhaneler de bulunmaktaydı. Bunlar suyun yalının içine kadar girmesini sağlayacak özellikteydi. Boğaziçi yalı bahçeleri çeşitli faktörler ile uzun yıllar boyunca değişikliğe uğramıştır. Sosyal ve kültürel faktörlerin bu değişimde etkileri olmuştur. Boğaz boyunca karayolu ve deniz ulaşımı gelişiminin de Boğaziçi yalı bahçelerinin mekansal değişikliği üzerinde etkileri olmuştur. Bunların dışında yasal mevzuat ve kanunların da Boğaziçi yalı bahçelerinin mekansal değişikliği üzerindeki etkilerinden söz edilebilmektedir. Avrupa yakası Boğaziçi yalılarından bu güne Kadar yok olan birden fazla yalı bulunmaktadır. Yalıların dönüşümleri incelenmiş olup günümüzde mevcut olmayıp işlev değişikliğine uğrayan yalıların listesi tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Boğaziçi Avrupa Yakasında Yer Alan İşlev Değişikliği Geçiren Yalılar

YALI ADI	YOK OLMA DURUMU-NEDENİ
MÜNİRE SULTAN YALISI	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak kullanılmaktadır. Bahçenin belli kısımları yok olmuş üniversitenin kantini için değerlendirilmiştir.
CEMİLE SULTAN YALISI	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak kullanılmaktadır. Bahçenin belli kısımları yok olmuş üniversitenin kantini için değerlendirilmiştir.
ESMA SULTAN YALISI	Toplantı, davet ve organizasyon salonu olarak kullanılmaktadır. Bahçesi yok olmuştur.
NAİME SULTAN YALISI	Yangın nedeni ile yanmıştır. Günümüzde kullanılmamaktadır.
HATİCE SULTAN YALISI	Boğaz köprüsünün yapılması ile yalının belli bölümleri ortadan kalkmıştır. Otel için restorasyon çalışması devam etmektedir.
MUHSİNİZADE MEHMED PAŞA YALISI	Hotel Les Ottomans olarak kullanılmaktadır. Yan bahçesi yok olmuş durumdadır.

EMİNE VALİDE PAŞA YALISI	Mısır konsolosluğu olarak kullanılmaktadır. Bahçesi restorasyon ve tadilata uğramıştır.
ŞERİFLER YALISI	Türk İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır.
SAİD HALİM PAŞA YALISI	Otel ve restoran olarak kullanılmaktadır. Yalı bahçesinin belli kısımları tadilata uğramıştır. Arka taraftaki korusu yok olmuştur.
FUAT PAŞA YALISI	Otel ve restoran olarak kullanılmaktadır.
İHMALYAN YALISI	Özel bir kurum tarafından restorasyonu devam etmektedir.
MISIRLI YUSUF ZİYA PAŞA YALISI	Özel bir şirketin merkez ofisi olarak kullanılmaktadır.
MEDİHA SULTAN-DAMAT FERİD PAŞA YALISI	Yalının Harem Dairesi Baltalimanı Kemik Hastanesi, Selamlık Dairesi de İstanbul üniversitesi sosyal tesisleri olarak kullanılmaktadır.
HUBER YALISI	Bahçesi tadilat geçirmiştir. Cumhurbaşkanlığı yazlık köşkü olarak kullanılmaktadır.

6. KAYNAKÇA

Abdülhak Şinasi Hisar, **Boğaziçi Yalıları**, YKY, İstanbul, 2006, s.19, 21.

Ayşe Hür, "Kireçburnu", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 1994, s.26.

Besim Çeçener, "İstimplakler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994, s. 273, 274.

Cumhuriyet Devrinde İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1949.

Çelik Gülersoy, **Dolmabahçe: Çağlar Boyu İstanbul Görünümleri III**, İstanbul Kitaplığı, İstanbul, 1984, s.224,309.

Çiğdem Aysu, "Boğaziçi ve Çevresinin Doğal Yapısı," (Tebliğ) İstanbul Boğaziçi ve Çevresi Sorunları Sempozyumu, İstanbul, 1975.

Çiğdem Aysu, "Rumelihisarı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VI, 1994, s. 357, 358.

Çiğdem Aysu, "Sarıyer", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VI, 1994, s. 466.

Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.

Doğan Kuban, **İstanbul, An Urban History. Byzantion, Constantinopolis**, İstanbul, 1996: s,121 (Türkçe Çevirisi: İstanbul, Bir Kent Tarihi, Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul).

Doğan Kuban, **Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları**, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1998, s.178.

Edmondo De Amicis, **İstanbul (1874)**, çev: Prof. Dr. Beynan Akyavas, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1981, s.490.

Eremya Çelebi Kömürciyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, 1637,1695, s.271,280.

G.V. İnciciyan, **Bogaziçi Sayfiyeleri**, 2002, s.109, 277,126.

G.V. İnciciyan, **Boğaziçi Sayfiyeleri**, 1956, s.105.

Haluk Y. Şahsuvaroğlu, **Boğaziçi'ne Dair**, Turing Yayınları, İstanbul,1986: s.55,57.

İlhan Tekeli, **Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları**, İstanbul, 1999, s.37.

İslâm Ansiklopedisi, "Boğaziçi", 1991, C:VI, s.252.

İstanbul Ansiklopedisi, "Boğaziçi", 1994,sayı:4, s.410,255,258.

Jak Deleon, **Boğaziçi Gezi Rehberi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.65.

Jak Deleon, **Boğaziçi Gezi Rehberi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.62.

Lutfi Yazıcıoğlu, **Boğaziçi Kıyı Yapıları**, Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerinde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1980, s. 30, 32.

Mahmut Sami Şimşek, **İstanbul'un 100 Yalısı**, Kültür A.Ş, Büyükşehir Belediyesi, 2010, s.45,46,81-82.

Metin Çubuk, İstanbul Yerleşim Düzeninde Boğaziçi Ve Halicin İşlevlerinin Yeniden Tanımı Ve Düzenlemeleri  zerine, İ.D.G.S. . Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1994, s.279.

Mustafa Armağan , **Fetih'ten önce Boğaziçi, İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür işleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, s.106.

Nur Akın, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 4. Cilt, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.145-146.

Özlem Atalan, **Boğaziçi Kıyı Yerleşmelerinin Tarihsel Değişim Süreci ve Koruma Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma; Ortaköy-Kuruçeşme Sahili**, Doktora Tezi, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008: s.1, 2.

Perihan Balcı, **Eski İstanbul Evleri ve Boğaziçi Yalıları**, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1980.

Reşad Ekrem Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri," **İstanbul Enstitüsü Mec.**, IV, 1958, s.39-90.

Reşad Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, C.2. İstanbul.

Sakine Yıldız Salman, Boğaziçi Tarihi Sit Alanının Yok Olma Süreci ve Kalan Sınırlı Değerlerin Korunma Olasılıkları, Doktora Tezi, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2004, İstanbul

Samiha Ayverdi, **Boğaziçi'nde Tarih**, 5. baskı, Kubbealtı Nesriyatı, İstanbul, 2002, s. 5, 38.

Samiha Ayverdi, **Boğaziçinde Tarih**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1982.

Sedat Hakkı Eldem, **Boğaziçi Yalıları Rumeli Yakası**, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 1979, s.15.

Semavi Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını No.2236, İstanbul, 1976, s.26.

Semavi Eyice, **Fetih'ten Önce Boğaziçi, İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, 1976, s.107.

Tülay Artan, Tarihte Boğaziçi, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Cilt 2, İstanbul, 1994, s. 257-282-286.

Tülay Taşcıoğlu, Zeynep Tülin Özgen, "Kuruçeşme", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 1993, s.131.

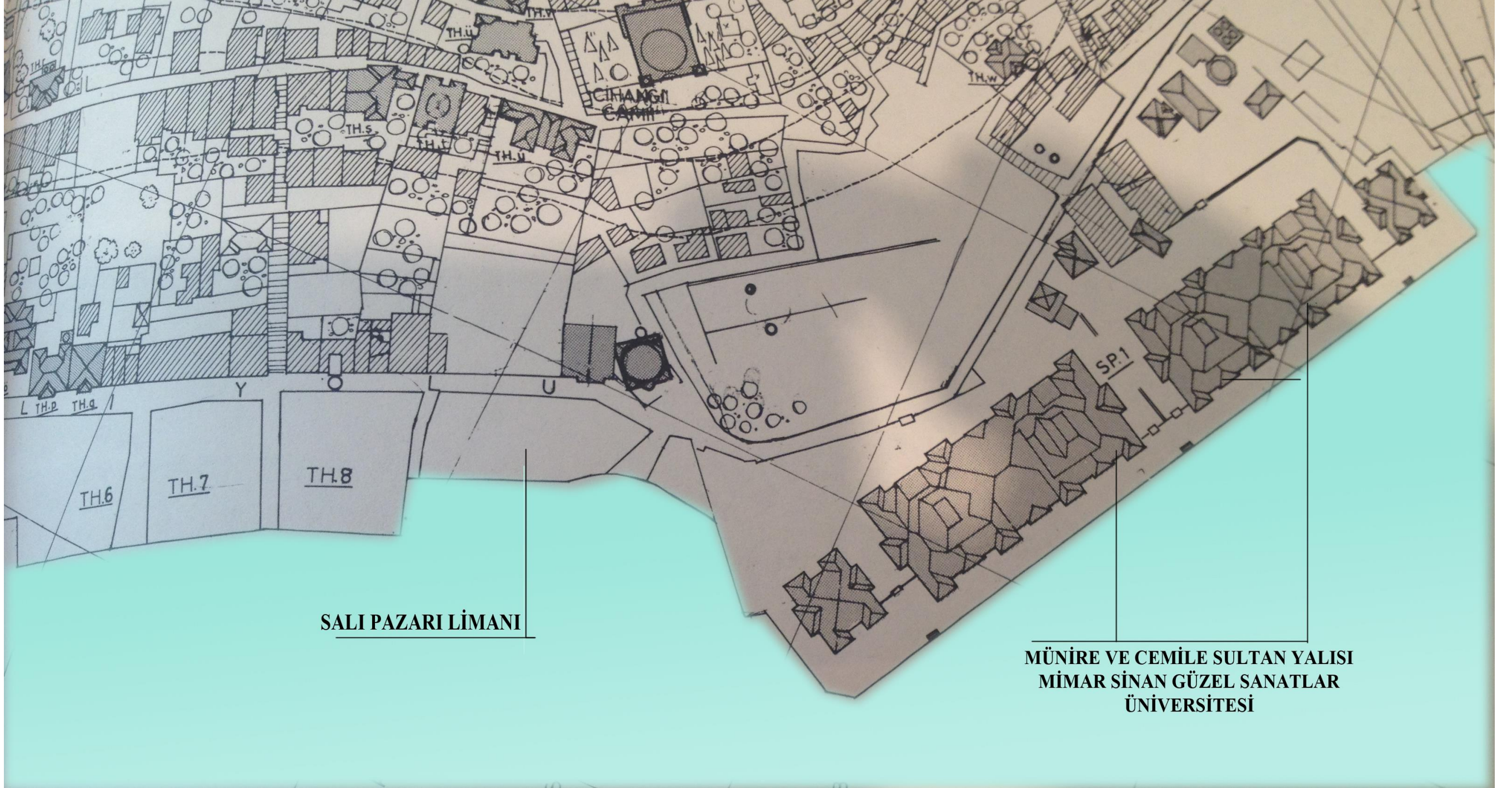
Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1969, C:VII, s.480.

Vedia Dökmeci, Turgay Kerem Koramaz, **Yeniköy**, Çelik Gülersoy Vakfı Yayını, 2008.

Zeynep Nayır, “Arnavutköy Tarihi Çevre Özellikleri”, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, Güz 1978, s.35,37,38,39,40,28.

7. EKLER

Ek- 1: Tophane Ve Fındıklı Vaziyet Planı

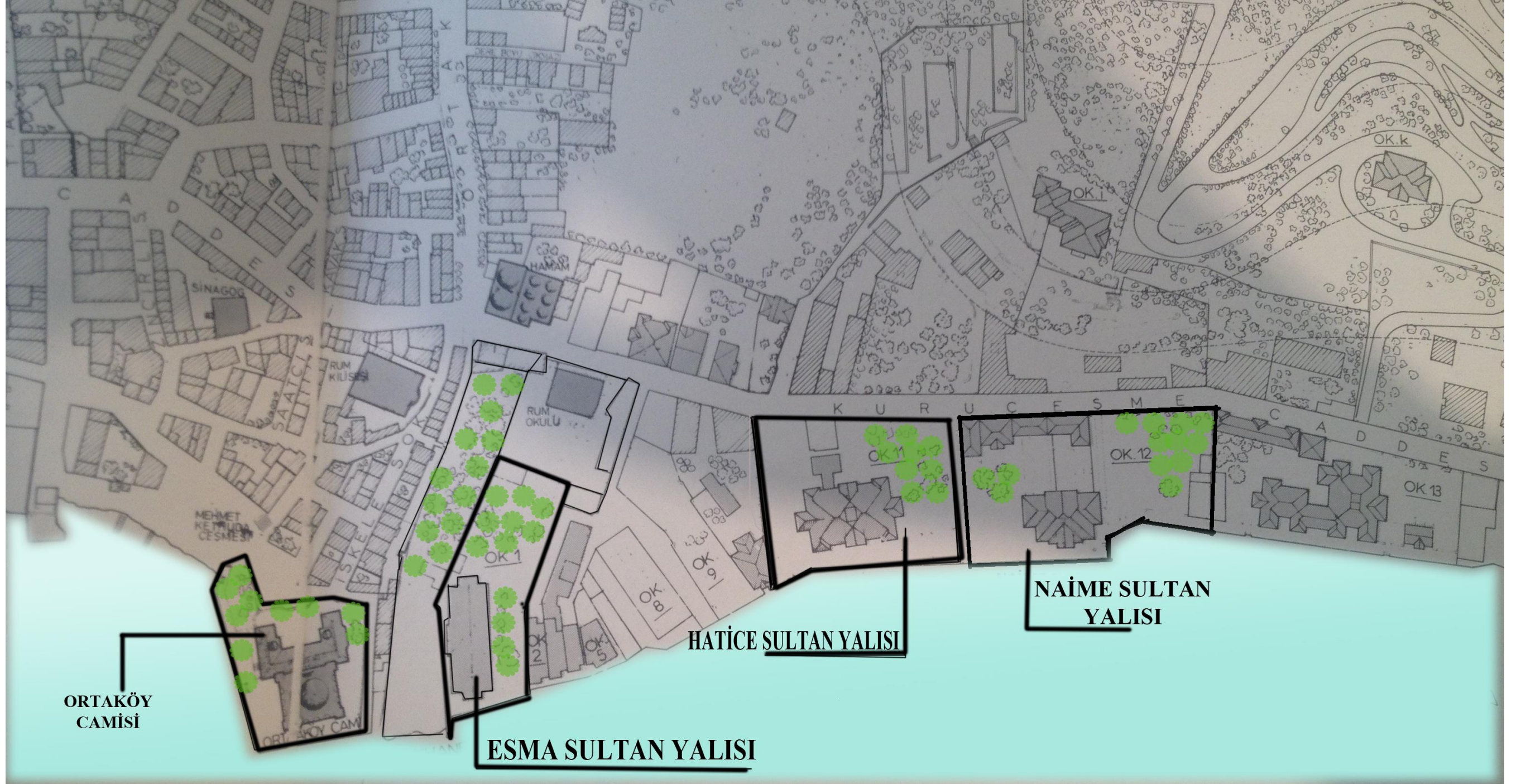

Ek- 2: Arnavutköy Vaziyet Planı

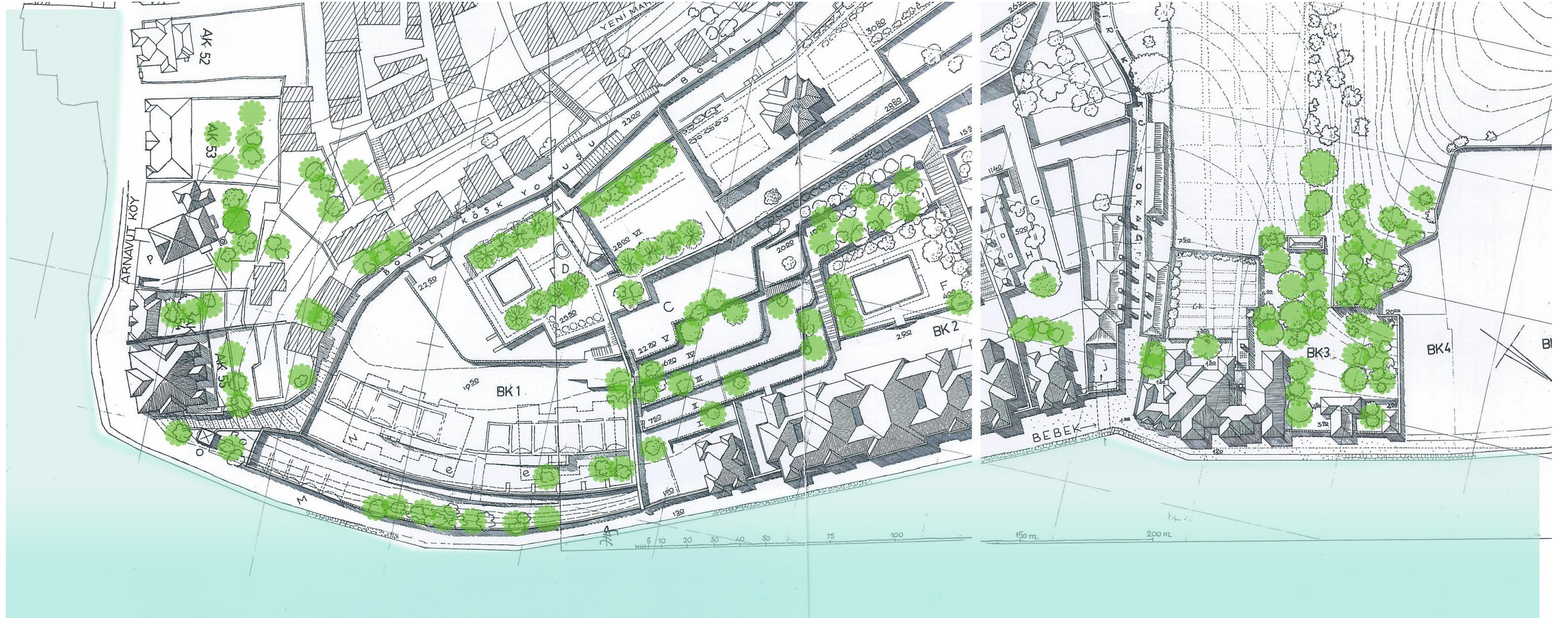

Ek- 3: Ortaköy Vaziyet Planı

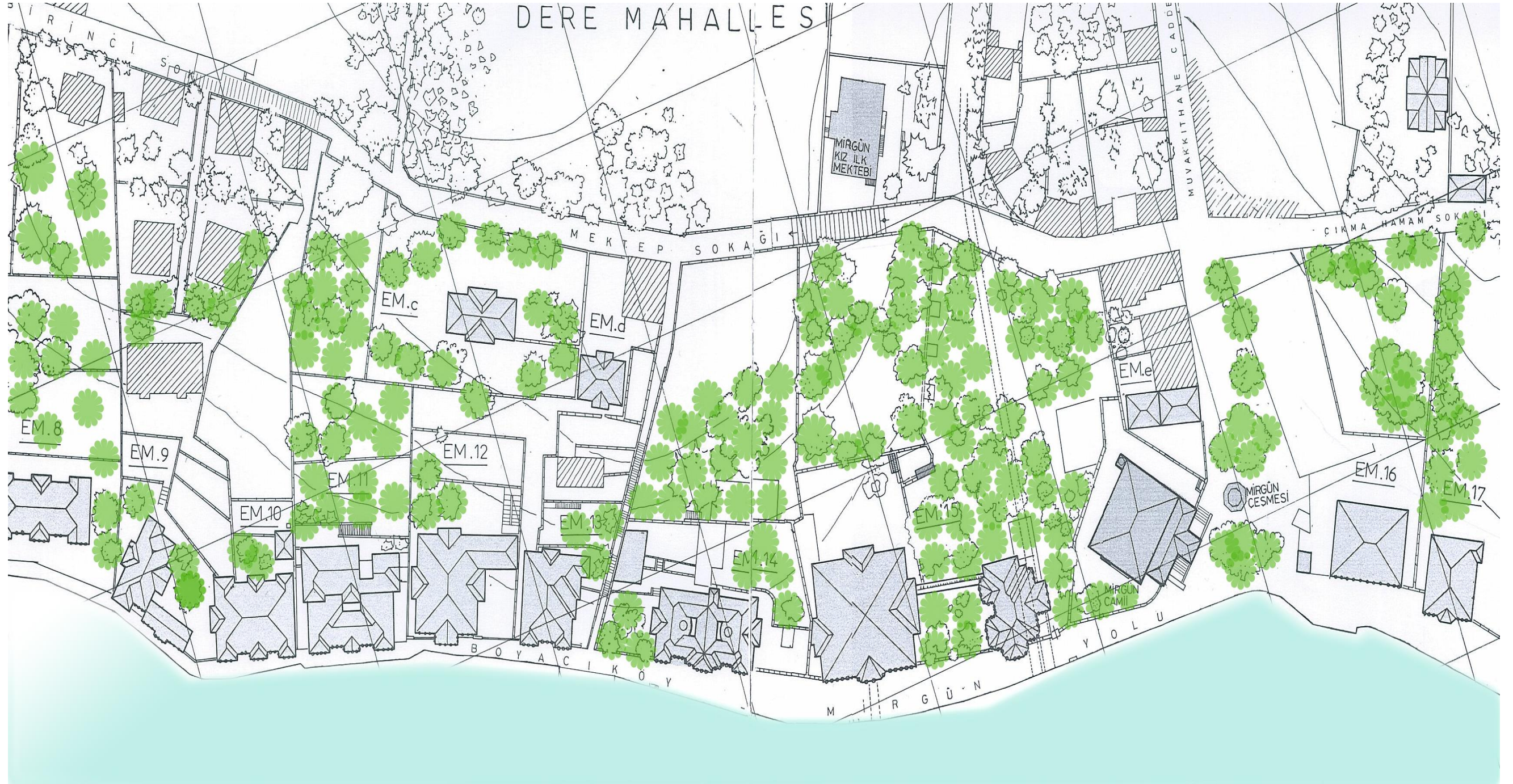
Ek- 4: Bebek Vaziyet Planı

Ek- 5: Rumeli Hisarı Vaziyet Planı

Ek- 6: Emirgan Vaziyet Planı

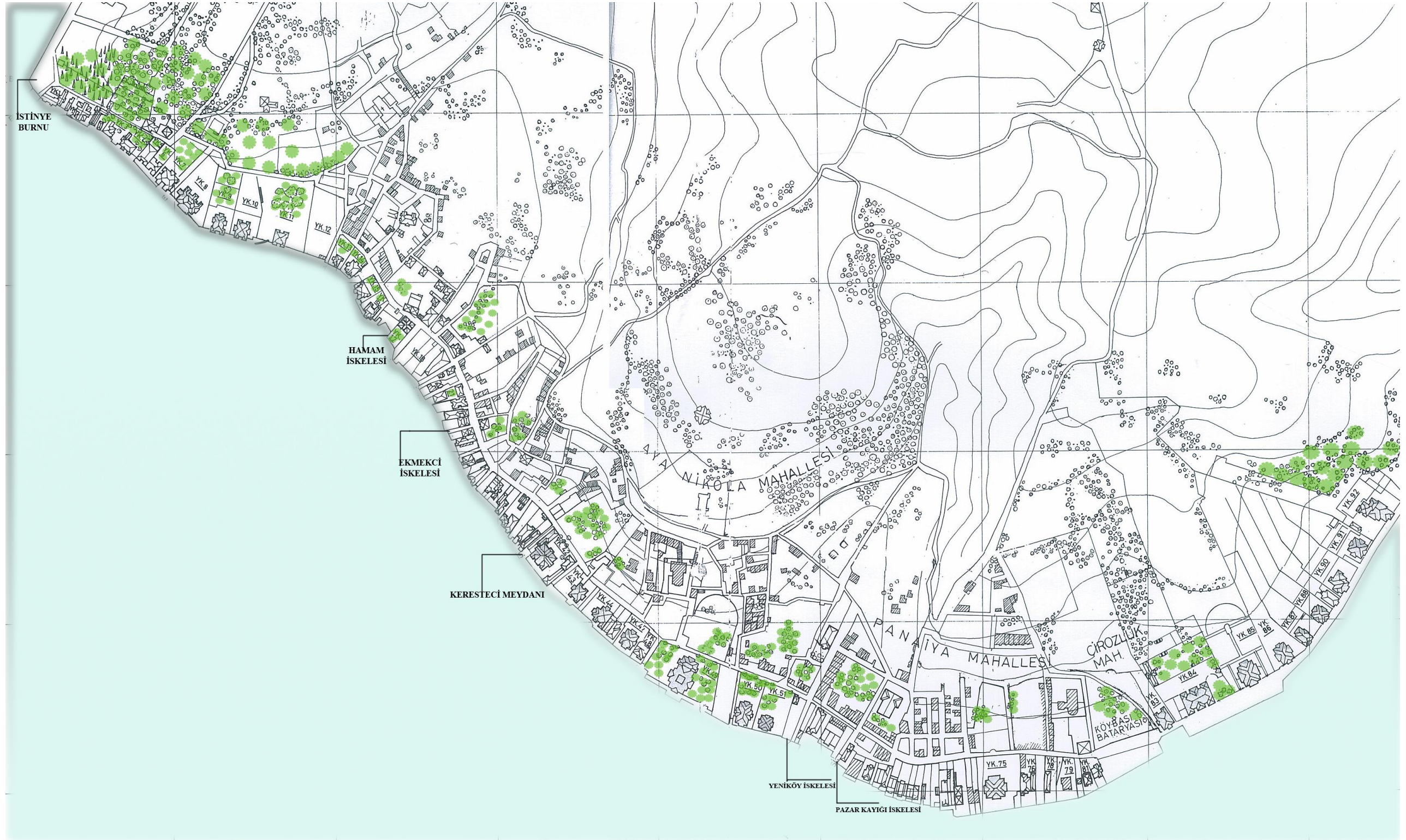
Ek- 7: İstinyeköy Vaziyet Planı

HAYAT

Ek- 8: Yeniköy Vaziyet Planı

Ek- 9: Tarabya Vaziyet Planı

ÖZET

Boğaziçi yalıları, İstanbul Boğazı'nın eşsiz güzelliklerinden olup boğaz boyunca uzun yıllar boyunca oluşmuş ve şekillenmişlerdir. Boğaziçi yalıları sadece mimari bir form, bir konut türü olmayıp, yapıldıkları dönemlerin kültürünün de bir parçasıdır. İnşa edildikleri dönemlerin yaşam geleneklerini yansıtmaktadırlar. Kullanıcıları bu yapıları sayfiye yerleri olarak kullanmaktaydılar. Salon, geniş odalar, mutfak ve diğer bileşenlerden oluşmaktaydılar. Yalıların bahçeleri de kendilerine özgü karakteristiklere sahipti ve eşsiz güzellikler sergilemekteydiler. Boğaziçi yalı bahçeleri organizasyon şemaları ve peyzaj düzenlemeleri ile eşsiz güzellikteydi. Yalılar mekansal olanaklar elverdiğince bahçeli tasarlanmaktaydı. Yalı bahçeleri rengarenk çiçekli bitkilerle süslenmekteydi. Boğaziçi'nde inşa edilmiş yalılarından birçoğu günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu yapılar bir konut türü olarak Boğazın en önemli yapılarından biridir. Boğaziçi yalıları eşsiz mimari örneklerle ve özelliklere sahiptirler ve iyi korunmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Bununla birlikte tarih içerisinde bu yapılardan bazılarının yok olduğu yapılan araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Boğaziçi yalıları ve bahçeleri üretilecek etkin politikalar ile günümüzde daha iyi korunmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Kendine özgü mimari ve üslup özellikleri ile dikkat çeken bu yapılar kültürümüzün de birer parçasıdır. Tarihi ve kültürel örüntülerimizi daha iyi korumak zorundayızdır. Bu, kendi tarih ve kültürümüze bir saygının da gereğidir.

Anahtar sözcükler: Boğaziçi Yalıları, Yalı bahçeleri, Mekânsal Gelişim.

ABSTRACT

As one of the unique beauties of Bosphorus, Bosphorus watersides have been composed and formed through long ages along the Bosphorus. Not only an architectural form and a residential type, the Bosphorus watersides also were being a part of the culture in which they built. They project the life traditions of ages in which they built. Their users were using those buildings as summer resorts, comprised of a hall, wide rooms, kitchen and other components. The gardens of the watersides also have had own to them characteristics, and they were setting out unique beauties. The gardens of the watersides in Bosphorus were beyond comparison by their organizational schemes and landscape designs. The watersides were designing with a garden within the bounds of spatial possibilities. The gardens were decorating with colorful flowery plants. Many watersides which were built in Bosphorus have reached until today. As a housing type, these structures are among the most important buildings of Bosphorus. The Bosphorus watersides having unique architectural samples and features on themselves, and they need to be well-preserved. However, it has been revealed by some researches that some of these structures have disappeared in time. There are many causes for such a removal. By analyzing these causes we need these buildings better preserving nowadays. Bosphorus watersides and their gardens nowadays need better protection by will be produced effective politics. Having own to them architectural features and styles those buildings also are a part of our culture. We must better protect our historical and cultural patterns. This is a must to respect our history and culture too.

Keywords: Bosphorus watersides, Gardens of watersides, spatial Development.